

ENOSİS Mİ TAM BAĞIMSIZLIK MI? KIBRIS CUMHURİYETİNİN KURULMASINDAN “İLK BÖLÜNMEYE” ATİNA-LEFKOŞA İLİŞKİLERİ (1960-1964)

Gürhan YELLİCE*

Öz

1959 yılında imzalanan Londra ve Zürih Anlaşmaları, Cumhurbaşkanı Makarios nezdinde “zamanı geldiğinde” sökülüp atılması gereken bir pranga olarak görüldü. Makarios, tüm denemelerine rağmen 1963 yılı ortasına kadar bu konuda herhangi bir adım atamadı. Ancak bu tarihte Başbakan Karamanlis’in seçimleri kaybetmesi üzerine Yunan siyasetindeki otorite boşluğunu fırsata dönüştürmek isteyen Makarios harekete geçti ve Türkiye’nin itirazına rağmen Kasım ayı sonunda anayasada değişiklik talep eden önerilerini yardımcısı Dr. Küçük’e sundu. Önerilerin yol açtığı toplumlararası gerginlik kısa süre içerisinde yeni bir iç savaşa yol açarken Yunanistan’da 1964 yılı Şubat ayında George Papandreou’nun seçimleri kazanmasıyla birlikte anlaşmaların kaldırılması konusunda Atina ve Lefkoşa birlikte hareket etmeye başladı. İki taraf arasındaki “uzlaşmaya” göre Kıbrıs sorununa çözüm Birleşmiş Milletler gündeminde aranacak, burada anlaşmaların feshi sağlanarak Ada, “tam bağımsız” bir statüye kavuşturulacak ve hemen ardından her iki ülkenin parlamentosunda alınan kararlar Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlandığı açıklanacaktı.

Ancak bu “uzlaşma” çok geçmeden Kıbrıs’taki gelişmelerin de etkisiyle yerini “çatışmaya” bıraktı. 1963 yılı sonunda Makarios’un anlaşmaları ortadan kaldırma planı çerçevesinde Kıbrıslı Türklere verilen anayasal hakları ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerine Türkiye karşı durmuş, Enosis taraftarı Rumların Türklere yönelik sistematik saldırıları nedeniyle toplumlar arası çatışmalar çıkmış ve Atina-Ankara arasında Enosis-Taksim tartışması yeniden baş göstermişti. Soğuk Savaş’ın etkilerinin oldukça güçlü bir şekilde hissedildiği bir atmosferde, NATO’nun iki önemli üyesi Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaş ihtimalinin gündeme gelmesi nedeniyle Amerika soruna dâhil oldu ve “çözüm” konusunda iki ülkeye bazı alternatif öneriler sundu. Adadaki Cumhuriyet idaresinin sonlandırılması ve Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanması karşılığında adada Türkiye’ye egemen ya da belirli bir süreliğine kiralık bir üs verilmesi bu öneriler arasında en önemli

* Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Elemanı İzmir/Türkiye.
gyellice@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-1402-8210
Makalenin Gönderilme Tarihi: 24.02.2018
Makalenin Kabul Tarihi: 07.04.2018
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 24.04.2018

olanıydı. Amerika'nın yoğun baskısı altında Papandreou Türkiye'ye Kıbrıs'ta bir üs verilmesini müzakere ederken hiçbir şekilde Türkiye'ye herhangi bir taviz verilmemesini savunan Makarios "tam bağımsızlık" da diretti. Bu süreçte Makarios, Papandreou'yu Türkiye ile pazarlık ederek Kıbrıs'ı "bölmeye çalışmakla", itham ederken Papandreou ise Makarios'u Enosis önünde engel oluşturmak ve "kalleşlikle" suçlamaya başladı. 1960-1964 yılları arasında konu edinen, ağırlıklı olarak 1964 Krizi'ne yoğunlaşan bu çalışmanın amacı krizin patlak vermesi ve adanın fiili olarak ikiye bölünmesinden sonraki süreçte Papandreou ve Makarios arasındaki ilişkileri mercek altına almak ve tarafların tezlerini karşılaştırmalı olarak inceleyerek Kıbrıs sorununun çözümsüz kalmasındaki parametreleri Atina-Lefkoşa penceresinden değerlendirmektir. Çalışma, İngiliz Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Kıbrıs Dışişleri Bakanlığı, Yunan, İngiliz ve Türk gazete arşivlerine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kıbrıs Krizi, Enosis, Tam Bağımsızlık, Atina, Lefkoşa, Papandreou, Makarios

ENOSIS OR COMPLETE INDEPENDENCE? THE ATHENS-NICOSIA RELATIONS FROM THE ESTABLISHMENT OF THE CYPRUS REPUBLIC UNTIL THE "FIRST PARTITION", 1960-1964

Abstract

The Cyprus President and the leader of the Enosis movement Makarios saw the London and Zurich Agreements as a shackle and tried to get rid of them following the establishment of the Cyprus Republic. From the 1960 until the end of 1963, he made a great effort to get the support of Greece on this issue. However, Karamanlis Government worried that such a move could deteriorate the relations with Turkey, so Makarios' demands were rejected. However, when Karamanlis lost elections in Greece in July 1963, a new era began in Athens-Nicosia relations. In February 1964, when George Papandreou became prime minister, the two sides agreed to act jointly to lift the treaty altogether. According to the "reconciliation" between the two sides, the solution to the Cyprus problem will be searched on the agenda of the United Nations, where the agreement will be terminated, the island will be "ensured full independence", and immediately Cyprus will be bound to Greece with the decision taken in the parliament of both countries. However, this "cooperation and agreement" soon turned into a "conflict" between the two parties. Turkey had strongly opposed to the alteration of the constitution by Makarios who aimed at abolishing the constitutional rights of the Turkish Cypriots in the framework of centralizing the state, shortly thereafter because of the systematic attacks of the Pro-Enosis Greeks to the Turks in the island intercommunal fights erupted and Enosis-Taksim struggle between Turkey and Greece came into view again. In an atmosphere which the impacts of the Cold War were being strongly felt, the US fearing a war between two NATO allies intervened and proposed some solutions to the in order to end the crisis. Termination of the Cyprus Republic, annexation of the island to Greece and giving Turkey a base (either sovereign or rental for a specific period) was the most important US offer to the parties. Under heavy pressure from the US, Papandreou seemed to agree on this solution but Makarios rejected it strongly and insisted on full independency. In this process, Makarios accused Papandreou of trying to "divide" the island by negotiating with Turkey while Papandreou blamed Makarios for being an obstacle for Enosis and traitor. The purpose of this study is to examine the relations between the two parties from 1960 to 1964 and to evaluate the parameters in the Athens-Nicosia window that the Cyprus problem remains unsolved by examining the theses of the parties comparatively. The study is based on the archives of the British Prime Ministry and the Ministry of Foreign Affairs,

the Ministry of Foreign Affairs of the United States, the Ministry of Foreign Affairs of Cyprus, Greek, British and Turkish newspapers.

Keywords

Cyprus Crisis, Athens, Nicosia, Enosis, Complete Independence, Papandreou, Makarios

1. GİRİŞ

Kıbrıs'ta *Enosis* (birleşme) taleplerini Osmanlı egemenliğinin son bulduğu, İngiliz idaresinin başladığı 1878' yılına kadar götürmek mümkündür. *Enosis* taraftarı Rumlar, bu gelişmeyi adanın Yunanistan'a bağlanması yolunda önemli bir adım olarak görmüş, Ortodoks Rum Kilisesi'nin öncülüğünde İngiliz idaresi nezdinde yapmış oldukları girişimlerde bu konuda taleplerde bulunmuşlardı. 1931 yılında bu konuda bir isyan dahi gerçekleştirilmişse de İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar olan süreçte bu yöndeki girişimler etkisiz kalmıştı¹. Ancak savaş sonrasında genel olarak dünyada esmeye başlayan *self-determinasyon* ve *dekolonizasyon* rüzgârını arkasına almak isteyen *Enosis* taraftarı Rumlar, bu taleplerini daha yüksek bir sesle dillendirmeye başlamış, 1950 yılında Kıbrıs Kilisesi Başpiskoposluğu'na seçilen Makarios'la birlikte bu konuda planlı ve sistematik bir şekilde hareket etmeye başlamıştı. 1954'te ilk kez Makarios'un girişimleri ve Yunanistan'ın desteğiyle İngiliz idaresine karşı *self-determinasyon* talebiyle konu Birleşmiş Milletler gündemine taşınmıştı. Buradan bir sonuç alınamayınca ertesi yıl İngiliz idaresine karşı siyasi liderliğini Makarios askeri liderliğini Grivas'ın yaptığı "silahlı bir direniş" başlatılmıştı. Bu gelişmeyi Kıbrıs'taki Türklerin güvenliğine ve Akdeniz'deki stratejik çıkarlarına tehdit olarak gören Türkiye'nin soruna dâhil olmasıyla birlikte Kıbrıs meselesi, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında uluslar arası bir meseleye dönüşmüştü. Mesele, birçok kez BM gündeminde tartışılmışsa da bir sonuç alınamamıştı. İngiltere'nin adadaki egemenliğini devam ettirme kararlılığı, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların *Enosis* talepleri ve buna karşın Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin *Taksim* ısrarı nedeniyle kriz giderek büyümüş, hatta Türkiye ve Yunanistan arasında "yeni bir savaş" ihtimalinin belirdiği bu süreçte taraflar arasındaki kriz NATO'nun güvenliğini dahi tehdit eder bir boyuta ulaşmıştı. Soğuk Savaş koşullarında Batı ve Batı bloğunun lideri Amerika açısından bu kabul edilemezdi. Amerika'nın teşviki, Karamanlis ve Menderes'in iki ülke ilişkilerine ciddi bir zarar verdiği sonucuna vardıkları Kıbrıs meselesini "kapatma" kararlılığı ve İngiltere'nin ada yönetiminden çekilme kararı almasıyla birlikte 1958 yılı sonunda Kıbrıs konusunda yeni bir süreç başladı. Öncelikle Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları Zürih'te bir araya geldi ve adanın geleceğine ilişkin pazarlıklarda bulundu. Ardından Londra'da İngiltere ve Kıbrıs'taki Türk ve Rum toplumlarını temsilen Makarios ve Dr. Küçük'ün de katılımıyla anlaşmalar imzalandı.

¹ Gürhan Yellice, "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta *Enosis* Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XII/24 (2012/Bahar), ss.13-26; Türk-Yunan ilişkileri boyutundan konuyu değerlendiren bir çalışma için bkz. Miltiadis Hristodoulou, I Poreia ton Ellinotourkikon Sheseon kai I Kipros, Tomos A, Tipografikos Ekdotikos, Lefkosia, 1995, ss. 465-500.

Zürih ve Londra Anlaşmaları kuruluş, ittifak ve garanti antlaşmaları olmak üzere uluslar arası ve anayasal antlaşmaları içeren iki temel üzerine inşa edilmişti. Uluslar arası boyutta ilk olarak Kıbrıs ve İngiltere arasında imzalanan kuruluş anlaşmasıyla Dikelya ve Ağrutur dışında kalan tüm Kıbrıs'ın bağımsızlığı kabul ediliyordu. İngiltere bu iki üssünü istediği gibi kullanmakta özgür olacaktı. İkinci olarak Kıbrıs, Yunanistan ve Türkiye arasında imzalanan ittifak anlaşmasıyla adanın bağımsızlığına ve bölgesel bütünlüğüne yönelecek herhangi bir tehdit karşısında ada savunulacaktı. Bu çerçevede adada Yunanistan 950, Türkiye 650 asker bulundurma hakkına sahip olacaktı. Böylece dolaylı olarak Türkiye ve Yunanistan yoluyla ada NATO ile ilişkilendiriliyordu. Son olarak Garanti anlaşmasıyla Türkiye, Yunanistan ve İngiltere adanın bağımsızlık ve bütünlüğünü güvenceye alacak ve buna yönelecek herhangi bir tehdit karşısında garantör ülke sıfatıyla gerektiği halde adaya müdahalede bulunabilecekti. Bu anlaşmalar temelinde 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs'ta Türk-Rum ortaklığına dayalı bir Cumhuriyet kuruldu ve adada 1878'den beridir devam etmekte İngiliz yönetimi son buldu.

Ortaya çıkan sonuç, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere açısından önemli bir diplomatik başarıydı; ancak Makarios nezdinde büyük bir fiyaskoydu. Makarios nezdinde anlaşmalar hiçbir şekilde Kıbrıslı Rumların beklentilerini karşılamıyordu. Bu nedenle vakti geldiğinden ortadan kaldırılmalıydı². Nitekim, Cumhuriyetin kurulmasından sonraki süreçte Makarios, sürekli olarak kamuoyuna yönelik yaptığı açıklamalarda "Londra ve Zürich anlaşmalarının Kıbrıslı Rumlara dayatıldığını" ve anayasanın adaletsiz olduğunu öne sürdü; Enosis'in kesinlikle terk edilmediğini, nihai amaç olmaya devam ettiğini ve sadece mevcut anlaşmalarla ertelendiğine vurgu yaptı³. Bu açıklamalarıyla adadaki siyasal ve toplumsal atmosferin gerilmesine yol açan

² Idrima Arhiepiskopou Makariou III, Apanda Arhiepiskopou Kyprou Makariou III, Tomos III, Ianouariou 1964-4 Martiou 1964, Lefkosia 1996, s.393; Stanley Mayes, Makarios: A Biography, The MacMillan Press, London, 1981, s.147; KAK: UE, "Politikos Fakelos Tourkias", FA1/35 (AG7, H17/68), Ankara to Minister of Foreign Affairs, No.884/PL.61, 13 Fevrouariou 1963.

³ Cumhuriyetin kurulmasından sonraki süreçte genel olarak Kıbrıslı Rum liderler nezdinde yapılan açıklamalara ve basında yer alan haberlere bakıldığında bu memnuniyetsizliği kolaylıkla görmek mümkündür. Örneğin Girne Piskoposu Kyprianos'un açıklaması dikkat çekicidir: "Bizim için Yunan olarak doğmak bir onurdur. Anavatanımız Yunanistan'la birleşme yolundaki girişimlerimizi sürdürüreceğiz. Son zaferimizi elde edinceye kadar mücadelemizi devam ettireceğiz" (Etniki, 20 Augoustou 1960); Gregorios Athentiou'nun, (EOKA'nın ikinci lideri) amacı tamamlanmamıştır. Ancak bizim ideallerimiz onun ömrünü adadığı ideallerle ayındır. Mücadele dönüşüm geçirmiştir, ancak Kuzey Yıldızı aynı kalmaya devam etmektedir" (Eleftheria, 2 Oktovriou 1960). 11 Ocak 1962'de Eleftheria Gazetesi şu şekilde yazdı: "Eğer Kıbrıslı Türk azınlık makul davranmazsa taraflar arasındaki uzlaşmalık çıkmaza dönüşecektir. Bir gün Kıbrıslı liderler anayasayı kendi istekleri doğrultusunda değiştirmek için girişim başlatacaklardır. Eğer garantör ülkelerden herhangi birisi adaya yönelik silahlı bir müdahalede bulunmak isterse Kıbrıs derhal BM Güvenlik Konseyine başvuracak ve adadaki barışın korunması konusunda müdahalesini talep edecekler" (Eleftheria, 11 Ianouariou 1962). KAK: UE, "Politikos Fakelos Tourkias", FA1/34 AG7, H17/68, Lefkoşa to Ankara, T.C Lefkoşa Büyükelçiliği Basın Müşavirliği, "Pro-Enosis Statements Made, or Published in the Press after the Declaration of the Republic in Cyprus", 13 Fevriari 1962

Makarios'un temelde amacı Türklere verilen hakların geri alınması, devletin merkezileştirilerek üniter bir yapıya kavuşturulması ve adanın "iç işlerine müdahale hakkı tanıyan" garantörlük haklarının sonlandırılarak adanın "tam bağımsız" bir statüye kavuşturulmasıydı⁴.

Bu nedenle Makarios, bir taraftan "doğru zamanı" beklerken diğer taraftan mevcut anayasada değişiklikler yapılması için garantör ülkeler Türkiye ve Yunanistan'a başvurdu. Özellikle Türkiye'deki temaslarında Makarios, adada başını Rauf Raif Denktaş'ın çektiği "bir isyancı bir grubun" kendilerini Kıbrıslı Rumlardan ayırmaya çalıştığını ve hükümetin işleyişine ilişkin güçlükler çıkardığı iddiasında bulundu, Bu nedenle anayasada bazı değişiklikler yapmak istediğini ve özellikle ayrı belediyelerin birleştirilmesi gerektiğini öne sürdü⁵. Ancak Makarios'un bu talebi kabul edilmedi. Her iki ülke de 3-5 Ağustos 1962'de gerçekleştirilen Kıbrıs zirvesi sonrasında basına yaptığı açıklamada Zürih ve Londra Anlaşmaları'na bağlı olduklarını belirtti⁶. Buna rağmen Makarios 1962 yılı ayrı belediyelerin birleştirileceği açıklamasında bulununca Ankara ve Lefkoşa arasındaki gerilim hızla tırmandı⁷. Ankara, Makarios'u "komitacılık ve eşkıyalık" usulleriyle hareket etmekle ve adadaki siyasal ve toplumsal atmosferi germeyle suçladı. Buna karşın Makarios açık bir şekilde Londra ve Zürih Anlaşmaları'nın "dönemin koşullarının bir neticesi olduğunu", silahlı mücadelenin son bulunduğunu, mücadelenin devam ettiğini ve asıl hedefin Cumhuriyet olmadığını dile getirdi⁸. Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin açık bir şekilde "Enosis

⁴ Kıbrıs Sorunu ile ilgilenmiş birçok siyasetçi ve yazar Makarios'un kurulan Cumhuriyete ilişkin "gönülsüzlüğü" konusunda neredeyse hemfikirlerdir. Örneğin, 1974 krizi sırasında Kıbrıs sorununun en önemli aktörlerinden birisi olan Henry Kissinger'a göre Makarios hiçbir şekilde Cumhuriyete kalben bağlı olmamıştı. Bağımsızlık çabasına girerek sistematik bir şekilde verdiği sözden caymış ve üniter bir devlet yaratmaya çalışarak Türklere verilen hakları geri almak istemişti. Henry Kissinger, *Years of Upheaval*, George Weidenfeld & Nicolson Press, London, 1982, p.1189.

⁵ *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, 1961-1963, Volume XIV, Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey, "Nicosia to the Department of State", Telegram No.318, Document No. 12 January 1963.

⁶ "Türk-Yunan Resmi Görüşmeleri dün bitti", *Ulus*, 6 Ağustos 1962; "Türk-Yunan Dostluk ve işbirliği takviye edilecek", *Hürriyet*, 6 Ağustos 1962. Hatta Makarios bu süreçte garantör ülkeler nezdinde etkili olabileceğine inandığı Amerika'nın yardımına dahi başvurmuştu. 6 Haziran 1962'de Amerika'ya gerçekleştirdiği ve temelde Kıbrıs'a yönelik ekonomik yardımların konuşulduğu ziyarette Makarios ve Başkan Kennedy arasında şöyle bir diyalog gerçekleşmişti: "Sayın Başkan 1959'da sizin Amerikan Başkanı seçileceğinizi bilmiş olsaydım Londra ve Zürih anlaşmalarını imzalamazdım. Olaylara müdahale etmeniz meseleleri daha iyi bir hale sokabilir. Ancak Kennedy'in yanıtı olumsuzdu: "Hayır, Azizim anlaşmaları imzalayarak doğru bir şey yaptınız. O dönemin koşullarında yapabileceğinizin en doğrusunu yaptınız". *FRUS*, 1961-1963, Volume XIV, Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey, "Nicosia to the Department of State", Telegram No.454, 7 April 1963; *FRUS*, 1961-1963, Volume XIV, Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey, "Meeting Between The President and Archbishop", Memorandum of Conversation, June 6, 1963; Averoff, Evangelos-Tossizza, *Lost Opportunities: The Cyprus Question, 1950-1963*, (Çev. Timothy Cullen and Susan Kyriakidis) Aristide D. Caratzas Publishing, New York, 1986, s.424.

⁷ Makarios'un belediyeleri birleştirme girişimleri, buna karşın Türkiye'nin yaklaşımı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Diana Weston Markides, *Cyprus 1957-1963 From Colonial Conflict to Constitutional Crisis, The key Role of the Municipal Issue*, Minneapolis: University of Minnesota, 2001.

⁸ Cihat Baban, "Makarios meşruyet dışına çıkıyor", *Ulus*, 30 Mayıs 1963; KAK: UE, "Politikos Fakelos Tourkias", FA1/36 AG7, 417/68, Halil Kaya Pınar ve Genel Sekreter Görüşmesi, "Note by Director-General", 15 Mart 1963; KAK: UE, "Politikos Fakelos Tourkias", FA1/36 AG7, 417/68, "Erkin'in meclis konuşması metni"; "Değişmeyen gaye Enosis", *Milîyet*, 6 Nisan 1963

hayali peşinde koşmanın geçmişte yaşanan acılar ve tehlikelerin yeniden tecrübe edilmesine neden olacağı uyarısında bulundu⁹. 18 Nisan'daki başka bir açıklamasında ise Erkin, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların Kıbrıs'a yönelik tutumlarını değiştirmemeleri halinde Türkiye'nin azınlıklara yönelik yaptırımlar uygulayabileceğini ve anlaşmaların doğru bir şekilde uygulanmaması halinde ise adanın *Taksim* edilebileceği tehdidinde bulundu¹⁰.

Ankara ve Lefkoşa arasındaki gerginlik, Yunanistan'da Karamanlis Hükümeti nezdinde büyük bir kaygıya yol açtı. Karamanlis, gelişmelerin Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir gerginliğe yol açacağından endişeleniyordu. Bu nedenle Makarios, anlaşmalar ve anayasaya yönelik herhangi bir değişiklik girişiminde bulunmaması yönünde uyarıldı. 19 Nisan 1963'te Yunanistan Dışişleri Bakanı Evangelos Averoff, Makarios'a gönderdiği mektupta Yunanistan'ın anayasa ya da anlaşmalar konusunda herhangi bir değişikliğe kesinlikle karşı olduğunu dile getirdi, hatta girişimlerine devam etmesi halinde hükümetin kamuoyu üzerinden Makarios'un eylemlerini desteklemediği yönünde bir açıklama yapacağı tehdidinde dahi bulundu¹¹. Makarios geri adım atmak durumunda kaldı.

Ancak çok geçmeden Yunan siyasetinde ortaya çıkan bir gelişme, Atina-Lefkoşa ilişkilerinde ve Kıbrıs meselesinde yeni bir sayfa açtı. 3 Temmuz 1963'te Karamanlis, Yunan Kralı Paul ile yaşadığı bir uzlaşmazlık sonrasında istifa etmesi anayasanın değiştirilmemesi konusunda Makarios'a karşı Ankara ve Atina arasındaki bu "uzlaşmayı" tehlikeli bir noktaya taşıırken, bu gelişme karşısında elinin güçlendiğine inanan Makarios Yunanistan'daki otorite boşluğunu fırsata çevirmek için harekete geçti. Ekim ayından itibaren Kleridis'in liderliğinde çalışan komisyon yapılacak değişiklik önerileri netleştirmeye başlamıştı. 3 Kasım 1963'te Yunanistan'da yapılan genel seçimleri Papandreou'nun Merkez Birlik Partisi'nin (Enosi Kentrou) kazanması Makarios için oldukça önemli ve cesaretlendirici oldu¹². Muhalefette olduğu yıllarda Papandreou, Zürih ve Londra anlaşmalarını oldukça sert sözlerle eleştirmiş ve Karamanlis Hükümetini "Kıbrıs'ı satmakla" itham etmişti. Papandreou, Makarios gibi, bu anlaşmaların hiçbir şekilde uygulanamaz nitelikte olduğu ve bu nedenle ortadan kaldırılması görüşündeydi¹³.

⁹ KAK: UE, "Politikos Fakelos Tourkias", FA1/36 AG7, 417/68, "Erkin'in meclis konuşması metni"

¹⁰ TNA: FO 371/169065, Athens to FO, No.143, 18 April 1963.

¹¹ Mektubun tam metni için bkz. Spyros Papageorgiou, *Ta Krisima Dokoumenta tou Kipriakou (1959-1967) Tomos A, Ekdoseis K. Epifaniou*, 2000, ss.228-230.

¹² Kleridis, *My Deposition*, Vol. I, Alithia, Nicosia, 1989, ss.165-167; Nikos Kranidiotis, *Anohiroti Politia: Kypros 1960-1974*, Tomos A, Ekdoseis Estia, Athina, 1985, s.83; "I Dimokratia Enikise O Karamanlis Sinetrivei", *Eleftheria*, 3 Noveberiou 1963.

¹³ Pavlos V. Petridis, *O Georgios Papandreou kai to Kypriako Zitima, 1954-1965 Dokoumenta*, Thessaloniki, University Studio Press, 1998, s.193-229.

Seçim galibiyetinden birkaç gün sonra Makarios'a gönderdiği mesajında Papandreou, Türkiye'nin "tehditkâr siyaseti" karşısında onun yanında olduğunu dile getirmiş ve Kranidiotis'in aktardığına göre iki taraf arasında 8 Kasım'da yapılan gizli yazışmada anlaşmaların değiştirilmesi konusunda Papandreou Makarios'a her türlü desteği vermeye hazır olduğu güvencesi vermişti¹⁴. Hatta, iki taraf arasında 9 Kasımdan itibaren anayasa ve anlaşmaların değiştirilmesi konusunda nasıl bir yol izleneceğine dair görüşmeler başlamıştı.

Papandreou'nun kurmuş olduğu azınlık hükümeti güvenoyu alamayınca kısa sürede dağıldı. Bu nedenle görüşmeler yarıda kesildi. Ancak değişiklikler konusunda Atina-Lefkoşa arasındaki "uzlaşma" bundan sonra da devam etti¹⁵. 26 Kasım'da Yunanistan Başbakan Vekili Sofoklis Venizelos'un, Amerikan Dışişleri Bakanı Butler ile yaptığı görüşmedeki şu sözleri buna bir örnek olarak gösterilebilir: "*Mevcut hükümetin Karamanlis hükümetinden dış siyasette tek görüş ayrılığı bulunduğu konu Kıbrıs konusudur. Kıbrıs [Cumhuriyetinin] yürütülebilmesi için anayasada bazı temel değişikliklere gidilmesi gereklidir... [Bu] önemli mesele Kıbrıs anayasasında adada yaşayan iki toplum ve Türkiye ve Yunanistan arasında büyük bir soruna yol açan unsurların ortadan kaldırılması ile ortadan kaldırılabilir*"¹⁶. Venizelos'a göre böylesi bir değişiklik kesinlikle adanın Yunanistan'la birleştirilmesi yönünde atılmış bir adım değildi; sadece "sürtüşme yaratan" tehlikeli maddeleri ortadan kaldırılması amaçlanıyordu. Yunanistan Hükümetinin Kıbrıs'ı Yunanistan'ın bir parçası olarak değil ancak ikinci bir Yunanistan olarak görmek niyetindeydi.

Nihayet Makarios harekete geçme kararı aldı ve 29 Kasım 1963'te Makarios anayasasının 13 noktasında değişiklik önerisini yardımcısı Dr. Fazıl Küçük'e sundu¹⁷. Kleridis'e göre bu önerilerle Makarios'un amacı, Kıbrıslı Türklere verilen eşit statünün geri alınması, Başkan ve Başkan yardımcısının veto hakkının kaldırılması, ayrı belediyelerin merkezleştirilmesi ve kamudaki yüzde 70'e yüzde 30 oranın kaldırılmasıydı¹⁸. Öneriler, Türkiye ve Kıbrıslı Türkler nezdinde Enosis yönünde atılan bir adım olarak görüldü.

¹⁴ Kranidiotis, age, s.81-82.

¹⁵ Makarios'un bu önerileri gündeme getirdiği süreçte Yunanistan yanında Türkiye, İngiltere ve Amerika da siyasi bir otorite boşluğu vardı. Türkiye'de en önemli gündem maddesi yaklaşmakta olan yerel seçimlerdi ve İnönü koalisyonu dağılma tehlikesi konusunda ciddi bir sınavdan geçiyordu. İngiltere'de yeni bir hükümet kuruluyor ve Amerika Kennedy suikastı sonrası toparlanmaya çalışıyordu. Bkz. KAK:UE, "Politikos Fakelos Tourkias", FA1/36 AG7, H17/68, Ankara to Minister of Foreign Affairs, Report No:32, 15 Kasım 1963. Ahmet Şükrü Esmer, "Makarios'un marifeti", 11 Aralık 1963; "Makarios fırsattan faydalanmak istiyor", *Milliyet*, 9 Aralık 1963

¹⁶ FRUS, 1961-1963, Volume XIV, "Call of Greek Deputy Prime Minister on the Secretary", Memorandum of Conversation, 26 November 1963.

¹⁷ KAK: UE, "Politikos Fakelos Tourkias", FA1/1812 A, A42,1280/68 "Communal Relations: Proposals by His Beatitude Archbishop Makarios to Dr. Kutchuk".

¹⁸ Kleridis, age, s.165.

15 Aralık'ta Paris'te Amerikan Dışişleri Bakanı Rusk ile yaptığı görüşmede Erkin, Makarios'un önerilerinin anayasayı ortadan kaldırmayı amaçladığını ve anayasa'ya saygı duymamakta ısrar etmesi halinde Türkiye'nin garantör ülke olarak tek başına ya da diğer garantör ülkelerle birlikte adaya müdahale etmek ve belki de adayı taksim etmek durumunda kalabileceğini edebileceğini belirtti¹⁹. Ertesin gün Türkiye resmi olarak bu önerilerin reddedildiğini açıklayınca adada iki toplum arasındaki gerginlik hızla yükseldi. İki taraf arasında bir uzlaşma ve müzakere zemininin imkânsız görüldüğü bu aşamada taraflar silahlı hazırlıklarını hızlandırdı²⁰. 21 Aralık'tan itibaren Kıbrıslı Türklere yönelik başlayan sistematik saldırıların ardından toplumlararası çatışmalar başladı²¹. Bu süreçte Türkler hükümetten çekilmek durumunda kaldı ve kendilerini korumak adına ada genelindeki *enklavlarda*²² yaşamaya başladı. Her ne kadar Aralık ayı sonunda İngiltere'nin girişimleriyle adada bir barış gücü oluşturulmuş ve iki taraf arasında *Yeşil Hat* anlaşması imzalanmış olsa²³ da taraflar arasındaki gerginlik artarak devam etti. Makarios bu gelişmeyi, Kıbrıslı Türklerin "ayrı bir toplum yaratma ve adanın bölünmesi yönünde atılmış bir adım" çabalarına bir destek olarak yorumladı²⁴. "Türkiye'nin adaya yönelik "tehditkâr" siyasetini gerekçe göstererek Garanti ve İttifak Anlaşmaları'nı tek taraflı olarak feshettiğini açıkladı²⁵. Makarios ayrıca yaptığı açıklamada Kıbrıs Hükümeti'nin Zürih ve Londra anlaşmalarının ortadan kaldırılması için BM'ye başvurma kararı aldığını dile getirdi²⁶. Ancak İngiltere'nin adadaki birliklerini geri çekme tehdidi karşısında Makarios geri adım atmamak zorunda kaldı²⁷.

Bu gelişmelerin yaşandığı süreçte Yunanistan'da Paraskevoulous'un başkanlığında bir geçici hükümet görev alıyordu. Bu hükümet, İngiltere ve Amerika'nın uyarılarına rağmen hiçbir şekilde Makarios'un üzerinde bir otorite kurarak adadaki tansiyonun düşürülmesini sağlayamıyordu²⁸. Türkiye adadaki güvenlik önlemlerinin artırılmaması halinde adaya tek taraflı müdahale etme konusunda kararlı görüldüğü²⁹ böylesi bir ortamda İngilte-

¹⁹ FRUS, 1961-1963, Volume XIV, Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey, Secretary of State to the Department of State, Telegram No.397, 15 December 1963.

²⁰ Kleridis, age, s.149.

²¹ TNA: FCO 51/47, "Turkish Attitude to Cyprus", Research Department Memorandum, 4 December 1968.

²² Dışa kapalı yerleşim bölgesi

²³ TNA: FO 371/174748, Athens to FO, No.442, 6 Mart 1964.

²⁴ TNA: PREM 11/4706, Nicosia to Commonwealth Relations Office (CRO), No.591, 18 February 1964.

²⁵ "Katargisin ton Simfonion eggiseos dia tin Kypron", *Eleftheria*, lanouariou 1964; "Makarios Garanti Anlaşmasını feshetme kararı verdi", *Milliyet*, 2 Ocak 1964.

²⁶ "Katargisin ton Simfonion eggiseos dia tin Kypron", *Eleftheria*, 1 lanouariou 1964

²⁷ "Makarios may agree to NATO force", *The Manchester Guardian*, 31 January 1964, s.1.

²⁸ TNA: PREM 11/4702, "Terribly week government", Athens to FO, No. 10, 2 January 1964

²⁹ TNA: PREM 11/4702, Nicosia to Athens, No.10, 2 January 1964

re krize çözüm bulmak için tarafları Londra'da bir konferansa davet etti. Burada ortaya konulan tezlere bakıldığında Makarios'un amacı olan "üniter devlet" yaratma konusunda Atina ve Lefkoşa'nın tam bir uyum içerisinde olduğu görülüyor. Bunun temel nedeni bu konuda iki tarafın öncesinde bir prensip anlaşmasına varmış olmasıydı. 8 Ocak'ta Kıbrıs Dışişleri Bakanı Atina'yı ziyaret etmiş ve burada tüm liderlerle yapılan toplantıdaki görüşmelerde meselenin BM gündemine taşınması ve burada adanın tam bağımsızlığının talep edilmesi konusunda bir prensip anlaşmasına varılmıştı³⁰. Nitekim anlaşmadan hareketle Yunanistan adına konuşan NATO daimi temsilcisi Palamas "oldukça karmaşık inşa edilen" anayasanın pratikte başarısız olduğunu ve Makarios'un değişiklik önerilerinde haklı olduğunu dile getirdi³¹. Ayrıca Palamas Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olması için çaba sarf edilmesi ve Kıbrıs'taki Türklere azınlık haklarının verilmesi gerektiğini savunacaktı. Diğer taraftan Erkin "adanın stratejik açıdan Türkiye'nin savunması için çok önemli olduğu için garanti anlaşmalarının önemine ve adadaki Türklerin güvenliği için de anayasanın mevcut halinin devam etmesi gerektiğine vurgu yapacaktı. Toplantıda savunulan tezlere bakıldığında tarafların Zürih ve Londra anlaşmaları öncesi savunmuş oldukları "ulusal tezlerine" geri döndükleri anlaşılıyor. Nitekim her iki ülkedeki basında kullanılan argümana bakıldığında bunu görmek mümkün olacaktır. Türkiye'de basın Yunanistan ve Makarios'u Enosis peşinde koşmak, Yunan basını ise Türkiye'yi aday bölmeye çalışmakla itham ediyordu³².

Londra'da taraflar arasındaki "paralel monolog" devam ederken adadaki toplumlararası gerginliğin bir iç savaşa dönüşebileceği kaygısındaki İngiltere, sorunun çözümü konusunda Ocak ayı sonunda Amerika'dan destek talep etti³³. İngiltere'nin önerisi adada Amerika'nın da dâhil olduğu NATO üyelerinin katkı sağlayacağı uluslar arası bir barış gücü kuvveti oluşturulmasıydı. Öneri, Kıbrıs'ta devam eden krizin Akdeniz'de iki önemli NATO üyesi ülke Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaşa yol açabileceği ve sorunun BM gündemine gelmesi halinde bunun bir Sovyet-Amerikan uyumsuzluğuna dönüşebileceği gelmesi endişesi taşıyan Amerika tarafından kabul edildi³⁴. İngiliz ve Amerikan Dışişleri Bakanları George Ball ve Dincan Sandys tarafından hazırlanan ve Kıbrıs'ta geçici bir süreliğine NATO ülkelerinin katkı sağlayacağı ve İngiliz komutanlığında 10.000 kişilik uluslar

³⁰ "Tin Pliri Katohirosin tis Aneksartias ton tha Zitison oi Kyprioi", *Makedonia*, 1 Ianouariou 1964

³¹ TNA: PREM 11/4702, FO to Ankara Telegram No.342, 16 January 1964

³² "Dihotomisein tis Kyprou epidokoun oi Tourkoi", *Makedonia*, 1 Ianouariou 1964

³³ TNA: FO 371/174746, Minute, Cyprus, "Ministerial Meeting", 23-24 January 1964.

³⁴ Johnson ve Dışişleri Bakanı George Ball arasındaki telefon konuşması için bkz. FRUS, 1964-1968, Vol XVI, Cyprus, Greece; Turkey, Document 2, 25 January 1964.

arası bir barış gücü ordusunun kurulmasını öngören plan, Şubat ayında taraflara sunuldu³⁵. Türkiye'nin koşulsuz kabul ettiği plan Yunanistan tarafından çekimsiz bir şekilde kabul edildi³⁶.

Ancak Makarios planı kesin bir dille reddetti. Makarios'un amacı soruna NATO çerçevesinde değil, BM çerçevesinde çözüm aramak olduğundan adada oluşturulacak barış gücü doğrudan Güvenlik Konseyi denetiminde olmalıydı³⁷. Makarios'a göre adada oluşturulacak bir NATO ordusu NATO üyesi Yunanistan ve Türkiye'nin görüşlerini daha fazla dikkate alabilirdi. Ancak adada bir NATO gücü kabul edilemezdi, ayrıca BM bünyesinde oluşturulacak barış gücü ordusunda hiçbir şekilde Türk ve Yunan asker bulunmamalıydı³⁸. Anlaşmalara göre Türkiye'nin adaya doğrudan müdahale hakkı vardı; Makarios'un amacı Türkiye'nin bu hakkını tümüyle devre dışı bırakmaktı. Ancak Amerika adayı NATO bağlantısından uzaklaştırmak niyetinde değildi. Bu nedenle Başkan Johnson'un talimatıyla Ball, revize ettiği planını özellikle Makarios'a kabul ettirmek için büyük bir çaba sarfetmiş, bu amaçla Lefkoşa'da Makarios'la görüşmelerde dahi bulunmuş, ancak başarılı olamamıştı³⁹. Sonuç olarak Makarios ikna edilemeyince Kıbrıs sorunu 15 Şubat'ta BM gündemine taşındı. İngiltere, Amerika ve Türkiye sorunu NATO çerçevesinde tutmayı başaramamış konu artık uluslararası bir meseleye dönüşmüştü. Kıbrıs konusunun BM Güvenlik Konseyi götürülmesi Türkiye'de bir yenilgi Makarios nezdinde ise büyük bir galibiyet olarak değerlendirildi. 16 Şubatta radyodan halka hitaben yaptığı konuşmada Makarios "mağrur ve kazanan bir ses tonuyla" "adanın yabancı müdahalesi ve iç anarşi tehdidi" altına olduğunu buna karşın Kıbrıslı Rumların hiçbir şekilde "tehdit, baskı ve şantajlara boyun eğmeyeceğini" ifade etti⁴⁰. Makarios için daha da önemli bir zafer olarak sayılabilecek bir başka önemli gelişme ertesini gün 16 Şubat'ta yaşandı.

³⁵ TNA: PREM 11/4704, FO to Washington, No.386, 31 January 1964.

³⁶ Bu süreçte konu Yunan siyasetinde ciddi bir tartışma yaratmıştı. Konferansın çıkmazda olduğu bir aşamada, 25 Ocak'ta Atina'da Paraskevopoulos, Papandreu ve Kanellopoulos arasında acil bir toplantı yapılmış ve meselelerin NATO mu yoksa BM gündeminde mi ele alınması gerektiği tartışılmıştı. Seçim sırasındaki sözleri dikkate alınırsa bu gizli toplantıda Papandreu'nun meselelerin BM gündemine taşınmasından yana bir tavır aldığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Ancak İngiltere ve Amerika'nın baskısı altındaki mevcut geçici hükümet NATO konusunda ısrar edince iki taraf arasındaki görüşmeler sonuçsuz kalmış, sonuç olarak Yunan siyasetinde kesin bir uzlaşma olmaksızın Paraskevopoulos Amerika'nın önerisini kabul etmek durumunda kalmıştı. "Apetihen i Sindiaskepsis dia tin krisin eis Kypron", *Makedonia*, 26 Ianouariou 1964

³⁷ TNA: PREM 11/4704, Nicosia to Ottowa, No.328, 6 February 1964.

³⁸ "O Makarios aporriptei to simmahikon Shedion", *Makedonia*, 4 Februariou 1964; "Rejection by Cyprus brings new crisis", *The Globe and Mail*, 5 February 1964, s.2.

³⁹ "O K. Ball Metevei eis tin Angiran kai simeron anahorei eis Lefkosian pros Sizitisein tou Neou shediou", *Makedonia*, 12 Februariou 1964.

⁴⁰ "Makarios voices fear for nation", *The New York Times*, 17 February 1964, s. 3.

PAPANDREOU-MAKARİOS İŞBİRLİĞİ VE ANLAŞMASI

16 Şubat 1964'te Yunanistan'da yapılan genel seçimler Papandreou'nun Merkezi Birlik Partisi'nin tarihi zaferiyle sonuçlandı. Papandreou bu seçimde Yunanistan tarihinin en büyük oy oranını (%53) almıştı. Bu gelişme Yunan siyasi arenasında sekiz aydan uzun bir süredir devam etmekte olan belirsizliğe son verirken Papandreou'nun tek başına iktidara gelmesi, Atina-Lefkoşa ilişkilerinde ve Kıbrıs sorununda yeni bir dönemin de başlangıcı oldu. Özellikle Kıbrıs konusunda Papandreou yaptığı açıklamalarda kendisinden önceki hükümetlerden Kıbrıs'a yönelik çok daha radikal bir politika ortaya koyacağını belli etmişti.

Papandreou Şubat ayındaki seçim kampanyasını Kıbrıs meselesi üzerine inşa etmiş ve genel olarak söylemlerinde 1955-1963 yılları arasında iktidarda kalan Karamanlis Hükümeti'ni Londra ve Zürih anlaşmalarıyla Kıbrıs'ı satmakla itham etmişti. Ayrıca Londra ve Zürih Anlaşmaları'nun "*milli felaket*" olduğunu ve "özgürlüğü için mücadele etmiş olan Kıbrıs'ın kahraman halkına" layık olmadığını dile getirmişti⁴¹. Makarios'un adaya NATO birliklerinin gönderilmesini öngören Ball Planı'nı reddettiği gün yaptığı açıklamada Papandreou, Kıbrıs'taki esas sorunun bu anlaşmalar olduğunu dile getirmiş; adadaki barış koşullarının sağlanabilmesi için meselenin BM gündemine taşınması ve mevcut rejimin değiştirilmesi konusunda adımlar atılması gerektiğini öne sürmüştü⁴². Hatta Papandreou seçimleri bir anlamda Londra ve Zürih Anlaşmalarına ilişkin bir referanduma gayreti içerisine dahi girmişti. Seçimlerden sadece iki gün önce 14 Şubat'ta yaptığı konuşmada Papandreou Kıbrıs meselesinin oldukça kritik bir süreçten geçtiğini ve bununla ancak kendi hükümetinin baş edebileceği iddiasında bulunmuş, açık bir şekilde kullanılacak oyların Londra ve Zürih Anlaşmalarını imzalayanlara karşı olduğunu öne sürmüştü⁴³. Seçimlerden sonra 29 Şubat'ta yaptığı bir açıklamada Papandreou Kıbrıs krizinin "uygulanması mümkün olmayan anlaşmaların trajik bir sonucu" olduğunu belirtecek ve Kıbrıs'ta demokrasi ve barış ve Türkiye ile ittifakın devam ettirilebilmesi için anlaşmaların uluslar arası adalet ilkeleri çerçevesinde yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini savunacaktı⁴⁴. İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi, (1965-1968)

⁴¹ "Eklogai kai Kypros", *Makedonia*, 5 Ianouariou 1964. 12 Mayıs 1964'te mediste yaptığı konuşmada Papandreou anlaşmalara ilişkin memnuniyetsizliğini şu şekilde dile getirmişti: Zürih Anlaşmalarında iki kritik hata vardır. Birincisi %18'lik bir azınlığa gereğinden çok fazla haklar verilerek demokrasinin ihlal edilmesi ve ikincisi bu azınlığın %82'lik kısmı veto etme hakkı verilmesiydi. *To Kipriako sti Vouli ton Ellinon, Tomos G 1959-1967*, (ed. G. Papandreou) Vouli ton Ellinon, Dieftihsis Epistimonikon Meleton, Athina, 1996, s. 205

⁴² "O Makarios Dietipose simantikak antiriseis epi tou agglikou shediou: K. Papandreou theorei anapofeukton tin anathorisin ton 'simfonion", *Makedonia*, 5 Februariou 1964.

⁴³ "Anastasin aiortasan ai Athinai", *Makedonia*, 15 Februariou 1964.

⁴⁴ "Greece Demands Revision of Pacts on Cyprus Rule", *The New York Times*, 1 March 1964

Parker Hart'a göre Papandreou'nun bu tutumu Makarios'un "anayasa artık ölmüştür/geçerliliğini yitirmiştir" tezini benimsediğinin bir kanıtıydı⁴⁵. Kısacası, Papandreou Yunan kamuoyunda iktidara gelmesi halinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanacağı yönünde oldukça büyük bir beklenti yaratmıştı. Şimdi iktidarda kendisi vardı ve bu anlaşmaların ortadan kaldırılması ve milli hedef olan *Enosis*'in gerçekleştirilmesi Papandreou'nun benimseyeceği yeni siyaset olacaktı. Nitekim Amerika'nın Atina Büyükelçisi Labouisse'nin de tam yerinde gözlemediği üzere Papandreou, Kıbrıs'a yönelik nihai çözümün ne olduğunu tam olarak belirtmese de kamuoyu kazanması halinde Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve er ya da geç *Enosis*'in gerçekleştirileceğine inanmıştı⁴⁶.

Bu amacına ulaşmak için Papandreou'nun benimsediği strateji oldukça basitti. Meseleyi mümkün olduğunca BM gündeminde tutmak, "self-determinasyon" mücadelesi ile Londra ve Zürih Anlaşmalarından kurtulmak ve adayı tam bağımsız bir statüye kavuşturma konusunda Makarios'la tam bir işbirliği içinde bulunmak. Yunanistan'ın 1954'ten beridir sürekli olarak başvurdukları BM'den bir türlü istedikleri sonucu alamamışlardı. Bu tecrübe açık bir şekilde "Enosis'i doğrudan talep etmenin uluslar arası platformda içeride olduğu üzere otomatik bir destek sağlamadığını gösteriyordu. Dolayısıyla mevcut koşullarda *Enosis* hiçbir şekilde dillendirilmeyecekti. Öncelikli amaç tam bağımsızlık olacak, *Enosis* bu başarıldıktan sonra gerçekleştirilecekti. Nitekim bu amaç doğrultusunda Papandreou ve Makarios arasında 18 Şubat'ta başlayan BM görüşmelerinde ortak hareket etme kararı alındı. Bu görüşmelerde Yunanistan ve Kıbrıs Rum tarafı Türkiye'yi adaya yönelik saldırgan bir siyaset benimsemek ve adayı işgal etme tehdidiyle itham etti ve temelde Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın ortadan kaldırılması ve adanın tam bağımsız bir statüye kavuşturulması doğrultusunda bir karar alınması yönünde çaba sarf etmişti⁴⁷.

Ancak bu planın uygulamaya konulması konusunda Papandreou'nun önemli bir sorunu vardı: "Uzlaşılması zor, Makarios'un nasıl kontrol altına alınacağı meselesi". Kriz başladığı andan itibaren Makarios sürekli olarak Yunan basını ve uluslar arası basına yönelik demeçlerinde oldukça sert bir söylem benimsiyor, yeri geldiğinden Komünist Sovyetlerden yardım istemekten çekinmiyor, NATO karşıtı bir tutum benimsiyor ve konuşmalarında

⁴⁵ Parker T. Hart, *Two NATO Allies at the Threshold of War: Cyprus, A Firsthand Account of Crises Management*, 1965-1968, Duke University Press, London, 1990, s.10.

⁴⁶ FRUS, 1964-1968, Volume XVI, Labouisse to the Department of State, Doc. 67, 13 June 1964

⁴⁷ Buna karşın Türk tarafı adada yaşayan Kıbrıslı Türklerin "katliam" tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu ve bu nedenle iki toplumun coğrafi olarak ayrılığına dayanan federasyon tezini savunacaktı. UN Doc. S/YPV. 1095, 18 February 1964; TNA: PREM 11/4706, No.383, Ankara to FO, 28 February 1964.

sıklıkla “tam bağımsız Kıbrıs” ifadesini kullanarak akıllarda soru işareti oluşturuyordu. Üstelik 1946-1949 yılları arasında “Yunanistan’da büyük bir tehdit oluşturan” komünizmin Kıbrıs’ta benzer bir etkiye yol açmaması konusunda, bilhassa Komünist AKEL’in adadaki gücünü kırma yolunda hiçbir adım atmıyor, hatta onlarla işbirliği yapmaktan çekinmiyordu. Makarios’un denetimindeki Kıbrıs her an “komünizme” kayabilirdi⁴⁸. Kısacası Makarios tek başına hareket etmemeli, *Enosis* girişimleri Helenizm’in merkezinden, Atina’dan yürütülmeliydi. Nitekim 25 Şubat’ta Makarios’a gönderdiği mektubunda Papandrou Makarios’u “bağımsız” ve “başına buyruk” davranmama konusunda şu şekilde uyacaktır:

“Şu tezi ortaya koyarak başlıyorum: Milletimiz, Helenizm, tektir. Kıbrıs Helenizm’in önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ve Helenizm’e ilişkin farklı bölgelerdeki ilişkilerin karşılıklı bilgi paylaşımı, işbirliği ve dayanışma ilkesi temelinde yürütülmesi gerektiğine inanıyorum. Amaçlar ve önceliklerin belirlenmesi konusunda tam bir uyum olması gerekmektedir. Ancak maalesef bu durum Helenizm konusunda daha genel bir sorumluluğa sahip Yunan Hükümeti ve Kıbrıs’taki liderlik için söz konusu değildir. Sizin eylemlerinizin uluslar arası basın üzerinden haberdar olarak riske girmekteyiz, ayrıca basına yaptığımız açıklamaların benzerini bize de yapmaktasınız...”⁴⁹

Gereğe tümüyle farklı olmakla birlikte, Papandrou iktidarına yönelik İngiltere ve Amerika’nın temel beklentisi kışkırtıcı söylem ve eylemleriyle Kıbrıs Krizini “tırmandıran” ve Türk-Yunan ilişkilerini geren Makarios’u denetim altına alması, Kıbrıs konusunda daha yapıcı bir tutum benimsemişiydi⁵⁰. Hatta bu amaçla seçilmesinden kısa bir süre sonra Papandrou’ya yazdığı mektupta bu talebini Amerika Başkanı Lyndon B. Johnson şu şekilde dile getirecekti⁵¹:

“Eğer gerçekten önümüzdeki krizi aşmak amacındaysak, şimdi tüm müttefiklerin bir araya gelmesi ve yakın bir işbirliğinde bulunması gerektiği bir noktadayız. Amerika, NATO birliğine ilişkin kesin sorumluluklarından ötürü elinden gelen tüm yardımı yapmaya hazırdır. Uzun soluklu belirli bir çözüm konusunda herhangi bir baskı yapmak niyetinde değiliz. Aksine, sürekli olarak yaptığımız açıklamalarda ortaya koymaya çalıştığımız üzere

⁴⁸ Miltiadis Hristodoulou, *I Poreia mias Eposis: I Ellada, I Kypriaki Igesia kai to Kypriako Provlima*, Ekdoseis Floros, Athina, 1987, s. 388.

⁴⁹ Mektubun tam metni için bkz. “Letter from Greek Prime Minister George Papandrou to Archbishop Makarios”, 25 February 1964 (translation) quoted from Stella Soulioti, *Fettered Independence Cyprus:1878-1964*, Volume Two: The Documents, *Modern Greek Studies*, University of Minnesota, 2006, ss.819-820.

⁵⁰ “Record of a Conversation between the Foreign Secretary and the United States Secretary of State at the White House at 11 a.m. on Wednesday, February 12, 1964”, PREM 11/4705

⁵¹ FRUS: 1964-1968, Volume XVI, “Telegram From Embassy in Greece to the Department of State”, 10 April 1964, FRUS, s. 102

Amerika'nın Kıbrıs krizinin nihai çözümüne ilişkin herhangi kesin bir tutumu söz konusu değildir. Tüm istediğimiz adada kanun ve düzenin sağlanması, böylece tüm taraflar açısından Kabul edilebilir bir çözümün bulunabileceği bir atmosferin yaratılmasıdır. Özellikle Atina ve Ankara'da benimsenecek Yüksek Devlet Adamlığı tutumu, her iki ülkenin de güvenliğini tehdit eden ve Kıbrıs'ta her iki tarafta da bulunan ekstremistlerin yaratmaya çalıştığı gereksiz uzlaşmazlığın çözümü konusunda gereklidir. Bu kritik dönemde temsilcilerinizin birbirleriyle, Lefkoşa ve New York'ta olduğu kadar Atina ve Washington'da da yakın temas halinde olması önemlidir.⁵²

Ancak Papandreou Amerika'nın krizin çözümüne ilişkin "Atina-Ankara işbirliği" önerisini kabul etmedi⁵³. Bunun önemli nedenlerinden birisi, Papandreou'nun, Kıbrıs meselesi konusunda Amerika'nın Türkiye'nin Taksim tezini desteklediğine inanıyor olmasıydı⁵⁴. Konu, BM gündeminde tartışmaya devam edilmeli, bu konuda Makarios'un yaklaşımı desteklenmeliydi. Nitekim Papandreou ve Makarios'un bu amaçlarını hayata geçirmelerine önemli ölçüde yardımcı olacak önemli bir gelişme çok geçmeden yaşandı. Yaklaşık iki hafta süren ve aslında "havanda su dövülen" görüşmeler sonunda Güvenlik Konseyi 4 Martta kararını açıkladı⁵⁵. Karar, öncelikle Kıbrıs'ta devam etmekte olan krizin uluslar arası barış ve güvenliği tehdit ettiğini ve bir an önce gerekli önlemlerini alınmaması halinde daha da kötüye gidebileceği uyarısında bulunuyordu. İkinci olarak 16 Ağustos 1960'ta varılan anlaşmalara ve BM sözleşmesinin 2. Maddesine atıfta bulunarak tüm üye devletleri Kıbrıs'taki durumu daha da kötüye taşıyabilecek ve Kıbrıs'ın bölgesel bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı bir tehdit oluşturmak ya da güç kullanmaktan geri durmaya davet ediyordu. Üçüncü olarak adada barış ve güvenlik ortamının sağlanması ve çatışmaların sonlandırılması konusunda alınacak tüm önlemlerin sorumluluğunu Kıbrıs devletine veriyordu. Son olarak karar adaya bir arabulucu ile barış gücü askerlerinin tayin edilmesi önerisinde bulunuyordu⁵⁶. Karar, Atina ve Lefkoşa'nın en önemli amacı olan Londra ve Zürih anlaşmalarının

⁵² FRUS: 1964-1968, Volume XVI, "Message From President Johnson to Prime Minister Papandreou", Document 16, 20 February 1964.

⁵³ Öyle ki 27 Şubat'ta Johnson'a gönderdiği yanıtta Papandreou, Kıbrıs sorununun çözümünden yana olduğunu ancak İnönü ile doğrudan yapılacak görüşmeler yoluyla çözümüne karşı olduğunu belirtecekti. Papandreou'nun bu tutumu, krizin sonuna kadar olan süreçte devam ettirilecekti. FRUS: 1964-1968, Volume XVI, "Message From President Johnson to Prime Minister Papandreou", Document 16, 20 February 1964.

⁵⁴ FRUS: 1964-1968, Volume XVI, Athens to the Department of State, 21 February 1964.

⁵⁵ BM'de yapılan görüşmelerde Kıbrıs Rum tarafı temelde Zürih ve Londra anlaşmalarının ortadan kaldırılmasına yönelik bir karar alınması yönünde çaba sarf ederken, Kıbrıslı Türkler ve Türkiye iki toplumun coğrafi olarak ayrılığına dayanan federasyon tezini savunmuştu. TNA: PREM 11/4706, Resolution adopted by the Security Council at its 1102ND meeting on 4 March 1964; TNA: PREM 11/4706, No.383, Ankara to FO, 28 February 1964.

⁵⁶ UN Doc. s/5575, 4 March 1964; TNA: PREM 11/4707, "Resoluiton adopted by the Security Council at its 1102ND Meeting on 4 March 1964", 4 March 1964.

ortadan kaldırması konusunda herhangi bir öngöründe bulunmuyor; Makarios'un adada hiçbir yabancı askeri güç bulundurmamak istememe (İngiliz, NATO ya da BM Güvenlik Gücü) siyasetine ters düşüyordu⁵⁷. Buna karşın adaya barış gücü askeri gönderilmesini öngören karar, Türkiye'nin adaya yönelik müdahale ihtimalini "ortadan kaldırırken" Makarios'un mücadele ettiği Kıbrıs'ta "adil ve kalıcı" bir çözüm olan "tam bağımsızlığın" önünde bir engel oluşturacak nitelik taşııyordu. Başka bir deyişle Enosis'in gerçekleştirilebilmesi konusunda "umut vericiydi" ve bu nedenle Papandreou ve Makarios cephesinde bir dönüm noktası olarak değerlendirilmişti.

BM kararından aldığı cesaretle Makarios Kıbrıs'taki Türk "direnişini" kırmak ve adayı tümüyle egemenlik altına almak için harekete geçme kararı alınca toplumlararası gerginlik yeniden tırmanmaya başladı. Henüz herhangi bir BM barış gücü askeri birliğin adaya sevk edilmediği bu aşamada 9 Martta Baf kasabasında Kıbrıslı Rumların başlatmış olduğu bir saldırı üzerine taraflar arasında çıkan çatışmalar kısa bir süre içinde yeniden ada geneline yayıldı⁵⁸. Papandreou Hükümeti Kıbrıs'taki gelişmelere sessiz kalırken Erkin Makarios'u milletlerarası kuvvet gelmeden bir takım emrivakiler ihdasına çalışmakla itham etti. Erkin ayrıca "Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelerin Kıbrıs Hükümetinde yer alan Yunan unsurlar tarafından teşvik edilen ve EOKA tarafından idare edilen *kriminal* eylemler olduğunu" ve Kıbrıslı Türklerin bir "imha tehdidiyle" karşı karşıya olduğunu öne sürdü. 12 Martta Makarios'a gönderdiği ultiımatomda İnönü Hükümeti, Kıbrıslı Türklere yönelik tatbik edilen muhasaranın derhal kaldırılmaması halinde anlaşmalardan kaynaklanan müdahale hakkını kullanacağını dile getirdi⁵⁹.

Türkiye'nin bu ultiımatomu karşısında Papandreou ve Makarios ortak hareket etme kararı aldı. Papandreou, bu süreçte 6 Mart'ta vefat eden Yunan Kral'ı Paul'ün cenaze töreni için Atina'da bulunan Makarios'u Kastri'de acil toplantıya çağırdı. Bu görüşmede bulunan Kıbrıs'ın Atina büyükelçisi Nikos Kranidiotis'nin aktardığında göre bu toplantıda dört önemli karar alındı: Öncelikle Türkiye'nin notası reddedilecek ve bundan sonraki süreçte Yunanistan ve Kıbrıs tam bir koordinasyon içinde ortak hareket edecekti. İkinci olarak bölgedeki durumu incelemek için olağanüstü bir güvenlik toplantısı yapılacaktı. Üçüncü olarak Kral Konstantinos'tan Amerikan Baş-

⁵⁷ UN Doc. S/PV. 1096, February 19, 1964; UN Doc. S/PV. 1099, February 28, 1964.

⁵⁸ Ministry of Defence, Cyprus Situation Report No: 80, 8 Mart 1964, PREM 11/ 4708; "All-Day Fighting Rages on Cyprus; Town is Cut Off", 10 March 1964, *New York Times*; "Çarpışmalar Dün Bütün Kıbrıs'a Yayıldı", *Milliyet*, 9 March 1964; "Greeks and Turks fight in blazing Cyprus Town", *The Times*, 10 March 1964, s.12

⁵⁹ TNA: PREM 11/4707, Telegram No.469, Ankara to FO, 11 Mart 1964; TNA: PREM 11/4707, Telegram No.450, Ankara to FO, 9 Mart 1964; TNA: PREM 11/4707, Telegram No.474, Ankara to FO, 13 March 1964; *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt:28, I. Dönem, Toplantı 3, 11.3.1964, s.532; "Makarios'a verilen Türk notasının metni", *Milliyet*, 14 Mart 1964.

kanı Johnson'u araması ve Türkiye'yi müdahaleden caydırması ve olası bir Türk-Yunan savaşına engel olması konusunda kişisel olarak konuya müdahale etmesi talebinde bulunması istenecekti. Dördüncü olarak ise Türkiye'nin askeri müdahalesi durumunda ada askeri olan güçlendirilecek ve Grivas adaya gönderilecekti. Adanın coğrafi konumu Yunanistan'dan oldukça uzak olduğu için kritik bir durumda (Türkiye'nin adaya müdahalesi kastediliyor) Yunanistan adaya askeri yardımda bulunmakta güçlük yaşayabilirdi. Bu nedenle gerek adada yaşayan ve gerek Atina'dan gelecek askerlerle adanın savunması güçlendirilmeli ve Savunma Bakanı bu konuda sorumlu olmalıydı⁶⁰. Bu anlaşma uyarınca, Makarios, Türkiye'nin notasının reddedildiğini dile getirince⁶¹ bu kez Ankara ve Lefkoşa arasındaki kriz yeniden tırmanışa geçti. Türkiye'nin adaya müdahale kararlılığı ancak Amerika'nın devreye girmesi ve aynı gün Güvenlik Konseyinde yapılan acil toplantı sonunda alınan ve adaya derhal 1200 kişiden oluşan BM öncü birliğinin ertesi gün adaya gönderilmesine karar vermesiyle önlenebildi⁶². 24 Mart'ta Severi Tuomioja arabulucu olarak atandı⁶³ ve 27 Mart itibarıyla BM askeri birliklerinin adaya konuşlandırılması tamamlandı. Böylece kriz "aşıldı".

Ancak Papandreou ve Makarios'un Enosis konusundaki girişimleri devam etti. Mart ayındaki toplantıda alınan kararlar, Atina'da 11-15 Nisan tarihleri arasında yapılan toplantılar sonrasında (bu toplantılara Grivas da dahil olmuştu) planlı bir eyleme dönüştürüldü. Bu toplantıda Mart ayında alınan kararlar konusundaki uzlaşma devam ederken, ayrıca Kıbrıs sorununa çözüm yalnızca BM çerçevesinde çözüm aranması ve nihai amacın kesin olarak *Enosis* olması konusunda uzlaşmaya varıldı⁶⁴. Görüşmeler son-

⁶⁰ Kranidiotis, age, s.155-156. Aslında adaya asker gönderilmesi düşüncesi çok önceden planlanmıştı. Bu Ocak ayı başından beridir yapılan Kraliyet Konseyi toplantılarında tartışılan önemli konular arasındaydı. İngiltere'nin Atina Büyükelçisi'nin Şubat'ta Konsey üyesi Choidas ile yaptığı görüşmeden hareketle aktardığına göre konsey şöyle bir karar almıştı. "Yunanlılar Kıbrıs'a 30.000 kişilik silahlı EOKA gücü göndermenin yollarını arıyor. Ancak cephane teminatı konusunu henüz tam olarak netliğe kavuşturabilmiş değiller. Benim vardığım sonuç EOKA konusunda bir karara vardıkları ve bu nedenle gizli bir şekilde cephane temini yapmalarının beklenebileceği yönünde". Bkz. TNA: PREM 11/4705, Athens to FO, Telegram No.6, 10 February 1964

⁶¹ TNA: PREM 11/4707 "Cypriot Reply to Turkish Note", Nicosia to CRO, Telegram No. 884, 13 March 1964.

⁶² TNA: PREM 11/4707 "UN Force for Cyprus". Cyprus Situation Report No.85, 13 March 1964; FRUS: 1964-1968, Volume XVI, Circular Telegram From the Department of State to All Posts, doc.25, 12 March 1964. Ayrıca bkz. "İlk BM öncü Birliği Kıbrıs'ta", *Milliyet*, 15 Mart 1964; "Making way for the UN in Cyprus", *The Times*, 14 March 1964, s.9.

⁶³ "Mediator for Cyprus", *The New York Times*, 25 March 1964.

⁶⁴ Bu uzlaşmadan kısa bir süre sonra 20 Nisan'da Milli Muhafız Ordusunun başına Yunan Paramiliter organizasyon "IDEA"nın ilk lideri Georgios Karayiannis'in gönderilmesine karar verildi. Drusiotis'e göre Grivas'ın Kıbrıs'a hemen gönderilmesi Türkiye'nin tepkisine neden olabileceği için yine Grivas'ın onayı ile Karayiannis Kıbrıs'a gönderilmişti. İlginç bir şekilde 10 Nisan'da Amerikan Büyükelçisi ile yaptığı görüşmede (Amerika Grivas'ın adaya gönderilmesinden yanaydı) Papandreou "Grivas'ı şimdilik adaya göndermeyi düşünmediğini çünkü bunun Makarios'a karşı olan desteği artıracığını ve Kıbrıs mücadelesini böleceğini" belirtecekti. Bu noktada Papandreou'ya göre "birlik" korunmalıydı. Nitekim Karayiannis Kıbrıs'taki durumu mütemadiyen Grivas'a bildirecek ve tüm emirleri ondan alacaktı. Mart sonu adaya gönderilen 1000-2000 kişilik birlik haricinde Temmuz ayına kadar olan süreye kadar adaya yaklaşık olarak 10000 Yunan askeri

rasında Papandreou kamuoyuna yaptığı basın açıklamasında Kıbrıs'ta nihai hedefin self-determinasyon olduğunu ve bunun gerçekleştirilmesi için Kıbrıslı Rumların sonuna kadar arkalarında olacağı açıklamasında bulundu⁶⁵. Bu, Yunanistan ve Makarios'un Kıbrıs konusunda bütünüyle aynı fikirde olduklarına yönelik yapılan ilk resmi açıklamaydı.

Bu uzlaşma, Ankara'da Kıbrıs'ın kaybedilmekte olduğu kanaatinin güçlenmesine yol açtı. İnönü Hükümeti ve genel olarak Türk kamuoyundaki algı, Papandreou-Makarios ikilisinin *Enosis* konusunda uzlaşmaya vardığı ve bunun ilanı için fırsat kolladığı yönündeydi⁶⁶. Mayıs ayı sonunda Makarios Rusya'da silah satın alma girişimlerinde bulunmaya başlarken, Yunanistan adaya gizlice asker sevkiyatına devam ediyordu⁶⁷. Adada Kıbrıslı Türklere yönelik baskı her geçen gün daha da artarken, BM bu konuda herhangi bir önlem alacak yeterlilikte görünmüyordu⁶⁸. Makarios'un NATO barış gücü ordusunun reddetmesinden sonraki süreçte Ankara sürekli olarak adaya müdahale konusunda Amerika'nın "onayını" ve desteğini alma-ya çalışmış ancak başarılı olamamıştı⁶⁹. Son altı aylık süreçte Türkiye ne zaman adaya müdahale girişiminde bulursa "müttefikleri tarafından" vazgeçirilmişti. İnönü'ye göre bunun temel nedeni Amerika'nın Kıbrıs'ta Yunanistan'ın istediği bir çözüme razı geliyor olmasıydı⁷⁰. Tüm bu nedenlerden ötürü, kamuoyunda Kıbrıs konusunda hiçbir adım atmamakla eleştirilen ve ciddi bir itibar kaybı ile karşı karşıya kalan İnönü, radikal bir karar alarak 4 Haziran'da Amerika'ya adaya müdahale hazırlığı içinde olduğunu bildirdi. İnönü müdahalenin esas amacının adadaki anayasal düzeni korumak olduğu iddiası Johnson tarafından kabul edilmedi. Johnson'a göre İnönü'nün amacı adayı bölmektir. İddia edildiği üzere Amerika'nın Türkiye'nin müdahalesine karşı koymasının nedeni bunun bir Türk-Yunan savaşına

gönderilecekti. Makarios Drusiotis, *The First Partition*, Alfadi, Nicosia, 2008, s.190; FRUS: 1964-1968, Volume, XVI, Athens to the Department of State Document 31, 10 April 1964.

⁶⁵ FRUS, 1964-1968, Volume, XVI, "From the Department of State to the Embassy in Turkey", Washington, Doc. 32, 11 April 1964.

⁶⁶ Petridis, age, s.194-195.

⁶⁷ TNA: PREM 11/4709, Ankara to FO, 30 Mayıs 1964, No.867; TNA: PREM 11/4709, Athens to FO, 27 Mayıs 1964, No.870. İngiliz Atina Büyükelçiliğinin de belirttiği üzere çok net bir şekilde bellidir ki Yunanlılar gizlice adaya kategori ve ayrıntılı miktarı hakkında tam olarak bilgi sahibi olmadığımız savaş malzemesi teminatında bulundular, Kıbrıslılar Yunanistan'da eğitiler ve en önemlisi adaya askeri ve eğitim personeli (staff and training personel) gönderdiler".

⁶⁸ TNA: PREM 11/4710, Washington to FO, No.2087, 5 June 1964.

⁶⁹ FRUS, 1964-1968, Volume XVI, Ankara to the Department of State, Doc. No. 14, 14 February 1964

⁷⁰ Türkiye bu endişesinde haklıydı. Gerçekten de Papandreou'nun *Enosis* konusundaki tutumu İngiltere ve Amerika nezdinde destek buluyor, her iki devlet de Kıbrıs'ta ortaya çıkacak çözümün bu yönde olmasından yana bir siyaset benimseyordu. Amerikan dışişleri bakanı Ball'a göre Türkiye ve Yunanistan'ın bir an önce bir araya gelerek *Enosis* temelinde bir çözüme kavuşmasının en sağlıklı çözüm olduğunu ve adanın Yunanistan yoluyla NATO'ya bağlanmasının "papaz kılığında bir kurt'un egemenliğinde olmasından daha iyi bir sonuç" olacaktı. Böylesi bir durumda Amerika'nın bölgedeki güvenlik endişeleri giderilebilir, Yunanistan'ın *Enosis* özlemi dindirilebilir, Makarios kontrol altına alınabilir ve Türk-Yunan ilişkilerinde sürekli krize yol açan bir mesele sonlandırılabilir. TNA: PREM 11/4709, Ankara to FO, 30 May 1964, No.867; TNA: PREM 11/4709, Athens to FO, No.870, 27 May 1964.

karşı olması değil, aksine adanın Yunanistan'la birleşmesi konusunda Yunanistan ile varmış olduğu anlaşma idi. Ancak Johnson, Türkiye'nin bu kararına İnönü'ye oldukça tehditkâr bir dille yazılmış bir mektupla karşı çıktı⁷¹.

KARŞILIKLI GÜVENSİZLİK

Johnson Mektubu'nun Papandreou-Makarios açısından en önemli sonucu iki taraf arasındaki güvensizliği ve "sahte işbirliğini" ortaya çıkarmaya başlaması oldu. Mektup ve sonrasındaki gelişmeler öncesinde anlaşıldığı üzere ortak amaç için çalışmaktan öte, her iki tarafta da farklı beklentiler doğurmuş, planların hayata geçirilmesi için bir fırsat olarak görülmüştü.

Amerika'nın Türkiye'nin müdahale kararına net bir şekilde karşı durmuş olması Papandreou nezdinde Enosis yolunda oldukça önemli bir dönüm noktası olarak görüldü. Bu nedenle Papandreou adanın Yunanistan'a bağlanması yönündeki girişimlerine hız kazandırdı. İngiltere ve Amerika'nın Enosis'ten yana olduğu ve "Türkiye'nin müdahale ihtimalin kalmadığı" bir iklimde Papandreou Grivas'ın Kıbrıs'a gönderilmesi için doğru bir zamanın geldiği sonucuna vardı. Bu amacına ulaşmak için Papandreou bir taraftan Amerika nezdinde yaptığı girişimlerde "Türkiye'nin adaya müdahale girişiminde bulunmaktan vazgeçmeyeceğini"⁷² öne sürerek Enosis'in bir an önce gerçekleştirilmesi yönünde baskı oluşturmaya çalıştı. Diğer taraftan adada Makarios'u etkisizleştirmeye yönelik faaliyetlerine hız kazandırdı. Papandreou, 12 Haziran'da Grivas'ı adaya gönderdi⁷³. Grivas'ın temel görevi adada komünizme karşı mücadele etmek ve *Enosis* önünde engel oluşturan "Makarios'u elimine ederek" adanın Yunanistan'a bağlanması sürecini hızlandırmaktı⁷⁴. Tarihin bir ironisi olarak 1959 yılı Makarios'un adaya döndüğü ancak Grivas'ın adayı terk ettiği yıl olmuştu. Başka türlü ifade etmek gerekirse İngiltere, Türkiye onun bir daha Kıbrıs'a gönderilmeyeceğini ve bir şekilde misyonunun tamamlandığını düşünüyordu⁷⁵. Yunan Ordusunda Generalliğe terfi ettirilmiş olmasına rağmen emekli olmayı tercih etmişti. Her daim Enosis'in "sembol ismi" olarak anılan Grivas Londra ve Zürih anlaşmalarını kesinlikle kabullenmemişti. Şimdi Enosis için yeniden mücadeleye başlaması için kendisine bir fırsat veriliyordu. Bu kez kar-

⁷¹ TNA: PREM 11/4710, Washington to FO, No.2090, 5 Haziran 1964.

⁷² "I Tourkia Ekamfthi kai ipehorisen. Eisvoli eis Kypron Egataleifti", *Makedonia*, 7 Iouniou 1964.

⁷³ TNA: FO/174809, "The Achievements and Prospects of the Greek Government", Minute, D.S.L. Dodson, 22 June 1964

⁷⁴ FRUS, 1964-1968, Volume XVI, Cyprus; Greece; Turkey, Labouisse to the Department of State, Doc.84, 12 July 1964; Georgos Vasileiou, *Mia Sinhroni Odiseia (Autoviografia)* Ekdoseis Papazisi, Athina, 2013, s. 203.

⁷⁵ P.N. Vanezis, *Cyprus Crime Without Punishment*, Regal Printing, Hong Kong, 1978, s. 56.

şısında bir zamanlar birlikte bu amaç doğrultusunda birlikte çalıştığı Makarios olacaktır.

Peki, Papandreou Makarios' u neden ortadan kaldırmaya çalışıyordu? Kıbrıs'ta gelişmeler her geçen gün Enosis'in mümkün olabileceğini ortaya koyarken, Papandreou aynı doğrultuda Makarios'un Enosis konusundaki tutumunda "kesin bir samimiyetsizlik" olduğuna inanmaya başlamıştı. Nisan ayındaki Makarios-Papandreou "anlaşmasına" kadar olan süreçte Makarios, adanın bağımsızlığı konusunda gerek Türk gerekse Yunan birliklerinin adadan çekilmesi gerektiğini savunuyordu. Aslında bu başlangıçta her iki tarafın da daha çok Türkiye'nin adadaki etkisini azaltmak ve garanti anlaşmalarını ortadan kaldırmak amacıyla benimsenen taktiksel bir söylemdi. Makarios'un bu yaklaşımı Enosis konusunda bir adım olarak değerlendiriliyor ve Papandreou tarafından destekleniyordu. Ancak Papandreou'nun tüm "ikazlarına" rağmen Makarios'un adadaki "bağımsız" ve "sorumsuz" eylemleri ve komünizm ile mücadele konusundaki tutumu Papandreou'yu endişelendiriyordu⁷⁶. Bu noktada Papandreou'yu endişelendiren bir başka önemli nokta Enosis'in Kıbrıs'taki Rum toplumu nezdinde "beklendiği" ölçüde talep görmüyor olmasıydı. İngiltere'nin Atina Büyükelçisine göre Kıbrıs'ta genel olarak Enosis konusunda bir heyecan yoktu⁷⁷. Yine büyükelçiye göre Yunan basınında Enosis yönündeki yazılar özellikle 1963 yılı Kasım ayından sonraki süreçte giderek artan bir şekilde azalmıştı. Büyükelçiye göre sadece bu durum dahi Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmek konusunda çok da istekli olmadığını ve aslında temelde amacın Türklere verilen hakların geri alınması ve adanın bağımsız bir statüye kavuşturulması yönündeki düşüncenin bir göstergesiydi. İşte böylesi koşullarda Papandreou bir an önce adayı Yunanistan'a bağlamak istiyordu.

Diğer taraftan Makarios bu gelişmeyi adadaki etkisini daha da arttırabileceği ve "tam bağımsızlık ve üniter devlet" yolunda önemli bir adım olarak gördü. Makarios, Atina'dan bağımsız söylem ve eylemlerine hız kazandırdı. 9 Haziran'da yaptığı açıklamada Türkiye'nin BM kararlarını hiçbir şekilde tanımadığını ve adaya müdahale etmeye hazırlanmakla itham eden Makarios, Türkiye'nin adayı işgal tehdidini tümüyle ortadan kaldırmak için yeniden BM'ye gidileceğini dile getirdi. Bunun yanında Makarios Türkiye'nin Kıbrıs'ta taciz eylemlerinde bulunduğunu, Kıbrıslı Türklere silah yardımı yapmaya devam ettiğini, adaya gizlice asker göndererek adadaki barış atmosferini tehdit ettiğini ve Kıbrıslı Türkleri isyana teşvik ettiğini öne sürdü.

⁷⁶ TNA: FO/174809, Minute, M. Brown, 22 June 1964.

⁷⁷ TNA: FO 371/174747, C 1015/498, Minute, Ralph Murray, 4 February 1964.

Adada bulunan BM barış gücü askerlerinin çalışmasına engel olduğunu dile getirdi ve BM'yi göreve davet etti⁷⁸.

Atina-Lefkoşa arasındaki *Soğuk Savaş* giderek şiddetlenirken Amerikan yönetiminden Papandreou'nun Makarios'a karşı pozisyonunu zayıflatacak "beklenmedik bir hamle" geldi. Amerika krizin baş gösterdiği tarihten itibaren adayı tümüyle NATO çatısı altına aldığı için Papandreou'nun *Enosis* siyasetine üstü kapalı bir şekilde destek vermişti. *Enosis*'in gerçekleştirilmesi ve Makarios'un ortadan kaldırılması konusunda Papandreou iktidara gelmesinden sonraki süreçte iki ayağı olan bir strateji benimsiyordu. Kamuyuna yaptığı açıklamalarda, Makarios'la yaptığı görüşmelerde ve BM'de self-determinasyon konusunda Makarios'a tam destek oluyordu. Ancak diğer yandan Makarios'un bir an önce ortadan kaldırılması konusunda Amerika'dan destek talep ediyordu. Ancak bunun gerçekleştirilmesi aşamasında Papandreou Türkiye'nin tümüyle devre dışında tutulması ve adadaki tüm bağlarının koparılması talebinde bulunuyordu⁷⁹. Papandreou'nun Makarios'u ortadan kaldırarak *Enosis*'i gerçekleştirme ve adayı NATO çatısı altına alma yönündeki bu yaklaşımı genel olarak Washington'da "sağlıklı bir işaret" (healthy sign)⁸⁰ olarak görülüyordu. Amerikan yönetiminin düşüncesinde BM kararları ve ardından yaşanan Güvenlik Güçleri krizinin aşılmasından sonraki süreçte de Türkiye'nin adaya müdahale ihtimali artarak devam ediyordu. BM kararları adadaki barış ortamını sağlama konusundaki yetkiyi Makarios'a veriyor, bu durum onu adada daha bağımsız kılıyordu. Üstelik Kıbrıslı Rumların ısrarla üzerinde durdukları self-determinasyon hakkı ve "demokratik bir prensip olarak çoğunluk yönetimi" bir şekilde kaçınılmaz bir sonuç gibi görünüyordu. Bu "yetkiden" aldığı cesaretle Makarios bir taraftan Türkiye'yi provoke edecek adımlar atmaya devam ediyor diğer taraftan BM kuvvetlerini adadaki Kıbrıslı Türkleri silahsızlandırmak için bir fırsat olarak kullanmaya çalışıyordu⁸¹. Ankara bunu kabullenmeyeceğinden olası bir Türkiye müdahalesi yakın görünüyordu. Bağımsız bir Kıbrıs'taki komünist etki kesinlikle kabul edilemezdi. Dolayısıyla Kıbrıs'ın Yunanistan'ın bir parçası haline getirilmesi, dolaylı olarak NATO bünyesine alınması tüm bu tehditleri ortadan kaldırılabildi. Dolayısıyla Türk-Yunan ilişkilerini her daim ciddi bir tehdit oluşturan Makarios engelini ortadan kaldırılması noktasında Papandreou'nun *Enosis* yaklaşımı varılacak çözüm arasında ideal bir çözüm gibi görünüyordu. Böylesi bir

⁷⁸ Idrima Arhiepiskopou Makariou III, Apanda Arhiepiskopou Kyprou Makariou III, Tomos Z', 5 Martiou 1964-31 Dekemriou 1964, Lefkosia 1997, ss. 361-365.

⁷⁹ TNA: DEFE 11, "From the Hague to Foreign Office", No.135, 14 May 1964.

⁸⁰ FRUS: 1964-1968, Volume, XVI, Department of State to the Secretary of Rusk, Doc. 41, 10 May 1964

⁸¹ FRUS, 1964-1968, Volume, XVI, Department of State to the Mission to the United Nations, 9 March 1964.

çözüm durumunda “Amerika’nın Lefkoşa Büyükelçisi Belcher’e göre adada komünist tehlikenin önüne geçilebilir, Kıbrıs başka bir Küba’ya dönüşmesine engel olunabilir ve Türk-Yunan İlişkilerini geren bir unsur ortadan kaldırılabilir”⁸².

Ancak bu politika Ankara-Washington ilişkilerinde büyük bir çatlak yaratmış, gerginlik Johnson Mektubu ile zirveye ulaşmıştı. Johnson’un çok önemli bir müttefik olarak gördüğü Türkiye’yi gücendirmek istemiyordu. Dolayısıyla Johnson mektubu sonrasında Amerikan yönetimi Kıbrıs meselesi nedeniyle Türkiye ile bozulan ilişkilerini yumuşatabilmek amacıyla yeni bir formül arayışına girişmişti. Johnson yönetiminin düşüncesinde Türkiye müdahaleden vazgeçirilmişti ancak hiçbir koşulda herhangi bir çıkar elde etmeksizin adanın Yunanistan’a bağlanmasına razı gelmeyeceği açık bir şekilde anlaşılmıştı. Dolayısıyla artık “tarafsız” olduğunu ve “her iki tarafında yararına bir çözümden yana” olduğu temennisini dile getirmekten öte bir şeyler yapmak zorunda olduğu sonucuna vardı. Aksi bir durum Doğu Akdeniz’de yeni bir Küba ve NATO’nun çok önemli iki müttefiki arasında bir savaş demektir. Bu nedenle Johnson yönetimi Kıbrıs’taki krizi sonlandırma konusunda “sorumluluk alarak” 1958 yılı sonunda olduğu üzere sorunu Türkiye ve Yunanistan arasında yapılacak görüşmeler yoluyla çözüm bulmak için harekete geçti. Bu amaçla Haziran ayında Johnson, İnönü ve Papandreou’yu Kıbrıs konusunda görüşmelerde bulunmak üzere Washington’a davet etti. Burada Papandreou ile gerçekleştirdiği görüşmede Johnson Türkiye ve Yunanistan arasında soruna ortak bir çözüm bulunmaması halinde Türkiye’nin adaya müdahale etmekte kararlı olduğuna dikkat çekti ve Papandreou’yu “Türkiye’ye bir taviz verilmeden Enosis’in gerçekleştirilmesinin mümkün olamayacağı” konusunda ikna etmeye çalıştı⁸³. Başka türlü söylemek gerekirse Papandreou’ya sunulan “öneri” şuydu:

“Müzakere ya da müdahale”.

Papandreou, Ankara ile müzakere masasına oturmama konusunda diretse de başarılı olamadı⁸⁴. Gönülsüz de olsa birinci seçeneği tercih etmek durumunda kaldı. Böylece Temmuz ayı başında Dean Acheson arabuluculuğunda Kıbrıs’ın egemenliğinin sonlandırılması konusunda Türkiye ve Yunanistan arasında anlaşmaya dayalı (*agreed solution*) bir çözüm için gizli pazarlık süreci başlamış oldu. İki ülke ile yaptığı görüşmelerin ardından 21

⁸² FRUS, 1964-1968, Volume, XVI, Cyprus to the Department of State”, Doc. 29, 7 April 1964

⁸³ TNA: PREM 11/4710, Washington to FO, Telegram No.2319, 24 June 1964; FRUS: 1964-1968, Volume XVI, “Memorandum of Conversation”, Doc.72, 22 June 1964; FRUS: 1964-1968, Volume XVI, “Memorandum of Conversation”, Doc.74, 24 June 1964; “1 Washington Dikaiologei tas Tourkikas Apovaseis”, *Makedonia*, 17 Ioulou 1964.

⁸⁴ FRUS: 1964-1968, Volume XVI, “Memorandum of Conversation”, Doc.75, 24 June 1964; “Iremia eis tin Kypron”, *Makedonia*, 18 Ioulou 1964.

Temmuz'da Acheson ilk önerisini taraflara sundu: Enosis karşılığında Türkiye'ye Karpaz'da "yeterince büyük" egemen bir üs verilmesi ve adada Yunan egemenliğinde yaşamak istemeyen Kıbrıslı Türklerin bu üsse yerleştirilmesi⁸⁵. Öneri İnönü Hükümeti tarafından kabul edildi. Ancak Papandreou öneriye kesin bir dille karşı çıktı. Papandreou'ya göre öneriler Yunanistan kamuoyunda ve adada bir nevi *Taksim* olarak değerlendirilecek ve böylesi bir durumda kendisi de "vatan haini" olarak anılacaktı. Dahası bu durum Türkiye'ye önceden sahip olduğundan çok daha fazlasını vermek anlamına geldiği ve Kıbrıs'ın iç işlerine müdahale imkânı tanıyacağından kabul edilemezdi⁸⁶. Bunun üzerine Acheson yeni bir öneri ortaya attı: Türkiye'ye Karpaz bölgesinde verilecek üssün 50 yıllık bir süreliğine kiralanması. "Kıralık üs" önerisi Enosis'e oldukça yaklaşıldığı bir aşamayı ve Papandreou tarafından ciddi bir şekilde değerlendirilmişti.

Ancak Papandreou açısından temel sorun bu durumu Makarios'a nasıl kabul ettireceği meselesiydi. Makarios'a gönderdiği mesajında "Kıbrıs meselesinin Enosis yolunda son mesafesini kat ettiğini dile getirdi⁸⁷ ve bu konuda nihai görüşmelerde bulunmak amacıyla onu Atina'ya davet etti. Papandreou'nun amacı görüşmeler hakkında Makarios'u bilgilendirmek ve "kıralık üs" konusunda onu ikna etmektir. Toplantıya Papandreou ve Makarios yanında Savunma Bakanı Garoufalias, Kıbrıs Dışişleri Kyprianou, Kıbrıs'ın Atina Büyükelçisi Kranidiotis, Yunanistan'ın Lefkoşa Büyükelçisi Delivanis, Bitsios, Yunan Dışişleri Bakanı Kostopoulos, katılmıştı. Ancak iki taraf arasında 27 ve 28 Temmuz'da Atina, Kastri'de gerçekleştirilen gizli görüşmelerde tüm girişimlerine rağmen Papandreou Makarios'u ikna edemedi. Kranidiotis'e göre Makarios, Türkiye ve Yunanistan arasındaki görüşmelerden oldukça ciddi bir rahatsızlık duymuş ve Türkiye'ye taviz verilmesi önerisine kesin olarak karşı çıkmıştı. Kranidiotis'e göre bunun üzerine ikili arasında Cenova görüşmeleri başarısızlığa uğramış sayılması, Kıbrıs sorununa çözümün yalnızca BM çerçevesinde aranması konularında kesin bir uzlaşmaya varmıştı⁸⁸. Nitekim kamuoyuna yapılan açıklamalarda "taraf arasında tam bir uyum" olduğu belirtiliyordu. Ancak iki taraf arasında aslında bir uzlaşma yoktu. Papandreou'nun kamuoyuna yaptığı açıklamada böylesi bir dil kullanıyor olmasının temel nedeni "bağımsız Kıbrıs'ın arkasından iş çevirerek adanın egemenliğini sonlandırma konusunda Türkiye ile bir anlaşma arayışı içerisinde olduğu izlenimi vermemeye çalış-

⁸⁵ FRUS: 1964-1968, Volume XVI, Mission in Geneva to the Department of State, Doc.83, 11 July 1964.

⁸⁶ FRUS: 1964-1968, Volume XVI, Mission in Geneva to the Department of State, Doc.89, 21 July 1964.

⁸⁷ Eleftherios Papadopoulos, I Martiria mou enopion tis ad hoc Epitropis tis Kipriakis Voulis dia ton 'Fakelon Kiprou', Tomos A, Etos Ekdoseis, Lefkosia, 2010, s. 223.

⁸⁸ Kranidiotis age, s. 219.

masıydı. Toplantı sonrasında Makarios basına yaptığı açıklamada Kıbrıs konusunu BM gündemine taşıma konusundaki ayrıntıların konuşulduğunu dile getirmişti⁸⁹. Bu görüşmelerden Makarios'un çıkardığı sonuç, Papandreou'nun Türkiye ile uzlaşma niyetinde olduğu yönündeydi. Bu nedenle kendi elini güçlendirecek radikal bir adım attı ve Acheson önerilerini basınla paylaştı. Makarios, Atina'dan 30 Temmuz'da ayrılmadan önce havaalanında yaptığı açıklamalarla Acheson'un arabuluculuğunu ve önerilerini şu şekilde eleştirdi:

“Şu gerçeği gizleyemem. Kendisini arabulucu tayin etmiş kişiler, [Acheson kastediliyor] kapalı kapılar ardında Kıbrıs'ın yolundan çıkması için büyük bir çaba sarf ediyor ve meselenin BM gündeminde ele alınmaması için ellerinden geleni yapıyor. Uzlaşmaya dayalı bir çözüme ve bu görüşmelerin herhangi olumlu bir sonuç getireceğine inanmıyorum. Söz konusu bu planların Yunan Hükümeti tarafından reddedilmiş olmasından dolayı büyük bir memnuniyet içerisindeyim. Papandreou ile aynı siyasete sahibiz. Mesele BM gündemine taşınacak ve burada çözüm bulunacaktır”⁹⁰.

Bu sözler adeta Türk-Yunan gizli görüşmelerine konulmuş bir dinamit gibiydi. Nitekim Kleridis'e göre Makarios'un amacı Papandreou'nun Kıbrıs'ta vazgeçmeye hazır olduğu izlenimi yaratmak ve Cenova görüşmelerini sabote etmektir⁹¹. Daha da vahim olanı bu açıklamanın ertesi günü “Türkiye ve Yunanistan arasındaki Kıbrıs pazarlığı basına sızdırıldı”. *Eleftheria* Acheson'un taraflara bir plan sunduğunu ve planın adanın Yunanistan'la birleşmeyi ve Kıbrıslı Türklere verilecek iki kantonla birlikte adanın taksimini öngördüğünü yazdı⁹².

ÇATIŞMA

Makarios'un bu sözleri Kıbrıs'ta Enosis taraftarları nezdinde büyük bir takdir topladı. Makarios, dönüşünde Lefkoşa havaalanında bekleyen coşuklu kalabalık nezdinde adeta “milli bir kahraman” gibi karşılandı⁹³. Papandreou ile yaptığı görüşmelerden büyük bir memnuniyetle ayrıldığını, Yunan Hükümetinin kendilerini desteklediğini ve iki tarafın “ortak amacını” gerçekleştirme konusunda büyük bir kararlılık içerisinde yoluna devam ettiğini dile getirdi. Bu görüşmelerde bir kez daha her iki tarafın da aynı düşündüğünü ve milli meseleye ait sorunların BM çerçevesinde çözülmesi konusun-

⁸⁹ Idrima Arhiepiskopou Makariou III, Apanda Arhiepiskopou Kyprou Makariou III, Tomos Z', 5 Martiou 1964-31 Dekemvriou 1964, Lefkosia 1997, ss. 423-424

⁹⁰ TNA: PREM 11/4710, Athens to FO, Telegram No.1159, 31 Temmuz 1964; “Aporitetai Asiziti to Shedion tou Atseon”, Makedonia, 31 Iouliou 1964; Kranidiotis age, s. 220.

⁹¹ Glafkos Kleridis, *I Katathesi mou*, Tomos II, Ekdoseis Alitheia, 1989, s. 157.

⁹² “Makarios: aparadakta ta shedia”, *Avgi*, 31 Iouliou 1964.

⁹³ TNA: PREM 11/4711, Nicosia to CRO, Telegram No.1931, 31 July 1964;

da hemfikir olduklarını dile getirdi⁹⁴ ve koşulsuz bağımsızlık (*Adesmefti aneksartisia*) konusunda Yunanistan ile tam bir fikir birliği içerisinde olduğuna vurgu yaptı. Cenova'daki görüşmelere ilişkin hiçbir şekilde "iyimser" olmadığını dile getiren Makarios Kıbrıs meselesinin uluslar arası bir mesele olduğunu ve çözümü için de BM'nin aracı olması gerektiğini dile getirdi⁹⁵.

Basın üzerinden taraflar her konuda tümüyle aynı fikirde oldukları beyanatında bulunuyor ancak kapalı kapılar arkasında Papandreou Makarios'u ortadan kaldırmanın yollarını arıyor, Makarios ise buna izin vermemek için Sovyet yardımı dahil her türlü yardıma başvurarak "merkez" emirlerine karşı gelmekte ısrar ediyordu. Nitekim gizli kalması gereken önerilerin basına sızması ve Makarios'un açıklamaları Papandreou'yu Amerika ve Türkiye karşısında "zor" durumda bırakmış, açıklamaların yapıldığı gün Papandreou, Kranidiotis ile yaptığı görüşmede Makarios'u "açıklamalarıyla üzerinde uzlaşmaya varılan konuya sadık kalmadığı izlenimini yaratmakla⁹⁶ itham etmişti. Aslına bakılırsa Papandreou yönetimi açısından Makarios'un beyanatları dezavantaj olduğu kadar bir avantajdı da. Basına yapmış olduğu açıklamalar, Papandreou'ya "Makarios'u uzlaşması imkânsız birisi olarak" yansıtması konusunda müthiş bir propaganda imkânı tanımış ve Enosis hedefine bir an önce ulaşma konusunda bir fırsata dönüştürülmek istenmişti. Papandreou'nun stratejisi Makarios'la arasındaki görüş ayrılıklarını ön plana çıkarmak ve Makarios'un Sovyetlerle olan bağlantısını (özellikle silah satın alma boyutunda) bir koz olarak kullanıp Doğu Akdeniz'de yeni bir Küba riskine karşılık Enosis'in tek güvenli çözüm olduğu konusunda müttefiklerini ikna etmekte⁹⁷. Papandreou Amerika'nın Atina Büyükelçisi Labouisse ile yaptığı görüşmede "Acheson önerilerinin sızdırılması" olayından dolayı üzgün olduğunu ve görüşmenin bazı detaylarını Makarios'la paylaştığı için pişman olduğunu belirtti ve Makarios'u şöyle eleştirdi:

"Makarios her konuda inatçı ve uzlaşmaz birisi olduğundan uğraşılması imkânsız birisidir. Amerika ile iyi ilişkiler geliştirmek isteyen Yunan Hükümeti pahasına Yunan Basınına kullanmıştı. Makarios bu eylemiyle kendisini "batı güçlerine başkaldıran bir kahraman" gibi gösterirken Yunanistan'ı pasif ve pazarlık etmeye niyetli taraf olarak göstermişti ve bunun için affedilemezdi. Tümüyle "Nasır oyunu" oynayan Makarios'un temelde amacı "bağımsız bir Kıbrıs" deoleti kurmak-

⁹⁴ Idrima Arhiepiskopou Makariou III, Apanda Arhiepiskopou Kyprou Makariou III, Tomos Z', 5 Martiou 1964-31 Dekemvriou 1964, Lefkosia 1997, ss. 438-439.

⁹⁵ Idrima Arhiepiskopou Makariou III, Apanda Arhiepiskopou Kyprou Makariou III, Tomos Z', 5 Martiou 1964-31 Dekemvriou 1964, Lefkosia 1997, s. 438-439.

⁹⁶ Kranidiotis, age, s. 220.

⁹⁷ TNA: PREM 11/4711, Athens to FO, Telegram No.1171, 1 August 1964.

tı. Tüm bu nedenlerden ötürü Makarios şimdi bir “düşmandı” ve ortadan kaldırılması için tek bir çözüm - oldukça tehlikeli bir çözüm- kalmıştı: “Enosis’in derhal gerçekleştirilmesi”⁹⁸.

Papandreou bu yaklaşımı ile “uzlaşmaz” Makarios’u ortadan kaldırmak için Amerika’nın desteğini alabileceğine inandı. Papandreou’nun amacı, meselenin BM Güvenlik Konseyinde bir kez daha tartışmaya açılacağı Eylül ayı gelmeden ve Türkiye’ye herhangi bir ön taviz vermeksizin Enosis’i gerçekleştirmektir. Aksi bir durumda BM Güvenlik Konseyi’nde Kıbrıs’ın bağımsızlığı yönünde alınacak yeni bir karar Makarios’un elini daha da güçlendirecek ve onu daha uzlaşmaz bir noktaya taşıyacaktı. Dolayısıyla Enosis bir an önce gerçekleştirilmeliydi. Başka türlü ifade etmek gerekirse Papandreou adada meşru Kıbrıs Hükümeti’ne yönelik bir darbe önerisinde bulunuyordu. Labouisse’ye göre Papandreou Makarios’u ortadan kaldırmanın tek yolunun bu olduğuna inanıyordu⁹⁹. Aslına bakılırsa özellikle bu son süreçte yaşananlar Amerika nezdinde şu “gerçeği” bir kez daha net bir şekilde ortaya koymuştu: “Makarios hiçbir şekilde Türkiye ve Yunanistan arasında varılacak bir anlaşmayı kabullenmeyecek ve sabote etmek için elinden geleni yapacaktı¹⁰⁰. Bu durumda Papandreou’nun önerisi soruna hızlı bir çözüm bulmak için makul bir öneriydi¹⁰¹. Ancak temelde sorun Yunanistan’ın Enosisin gerçekleşmesi halinde Türkiye’ye adada tatmin edici bir çözüm önermemesiydi. Bu konuda Türkiye ile bir uzlaşmaya varmaksızın öneri kabul edilemezdi¹⁰².

Henüz önerilerin basına sızdırılmasının şoku atlatılmamışken, Türkiye ve Yunanistan arasındaki görüşmelerin seyrini, belki de Kıbrıs meselesinin kaderini etkileyecek oldukça önemli bir gelişme yaşandı. 6 Ağustos’ta Grivas komutasındaki 3000 kişilik Rum Milli Muhafız Birliği, adanın Kuzey Batı sahilinde yer alan ve Kıbrıslı Türklerin en önemli direniş noktalarından birisi olan Kokkina ve Mansoura köylerine ani bir saldırı düzenledi. Saldırıda 25 Türk öldürüldü¹⁰³. Saldırıları Kıbrıslı Türklere yönelik genel bir katliam girişimi olarak değerlendiren İnönü Hükümeti’ne göre eylem, Maka-

⁹⁸ TNA: PREM 11/4711, Athens to FO, Telegram No.1172, 1 August 1964.

⁹⁹ FRUS: 1964-1968, Volume XVI, Athens to the Department of State, doc.97, 31 July 1964

¹⁰⁰ FRUS: 1964-1968, Volume XVI, Memorandum for the Record, doc.102, 4 August 1964

¹⁰¹ Garoufalias’a göre Papandreou Yunanistan’ın bu önerisinin dolaylı olarak adanın NATO çatısı altına alınması anlamına geldiğinden Amerika tarafından er ya da geç kabul edileceğine inanıyordu. Garoufalias, age, s.186.

¹⁰² FRUS: 1964-1968, Volume XVI, Mission in Cenova the Department of State, Doc.99, 2 August 1964.

¹⁰³ TNA: DEFE 11/455, Athens to FO, Telegram No.2403, 9 August 1964. İngiliz istihbarat raporlarına göre bu saldırının amacı Kıbrıslı Türklerin direnişine kırmak böylelikle “potansiyel işgal noktasını” Kıbrıslı Türklerin elinden alarak Türkiye açısından da çok önemli bu stratejik bölgeye hâkim olmaktır. İngiliz belgelerine göre Kokkina Mansura saldırılarından doğrudan Grivas sorumluydu. Bu Kostopoulos’un bizzat İngiltere’nin Atina Büyükelçisine itirafıydı. TNA: WO 386/5, Joint Intelligence Group (Cyprus), Secret Intelligence Report, No.69, 11 August 1964; TNA: DEFE 11/455, PRO Athens to FO, No.2403, 9 August 1964.

rios tarafından Cenova görüşmelerini sabote etmek ve Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaşa yol açmak için gerçekleştirilmişti¹⁰⁴. Uyarılardan yorulan Ankara bu kez kararlılığını ortaya koymak niyetindeydi: 8 Ağustos'ta Türkiye bölgeye yönelik bir hava saldırısı başlattı ve bu saldırı sonucunda 26 Rum öldü ve 200 Rum yaralandı¹⁰⁵. Ertesi gün NATO ve BM'nin krize çözüm bulma girişimleri sonuçsuz kalınca¹⁰⁶ taraflar arasındaki çatışmalar ve Türkiye'nin bölgedeki Kıbrıslı Türklerin egemenliğini temin etmek amacıyla adaya yönelik bombalama devam etti. Türkiye'nin adaya bu müdahalesinin bir çıkarma operasyonuna dönüşebileceği endişesine kapılan Makarios, 9 Ağustosta tüm BM üyelerine yardım çağrısında bulundu¹⁰⁷. İkinci olarak Makarios Amerikan büyükelçisi aracılığıyla Türkiye'ye verdiği bir ultimatonda "Ankara saat 13.30'a kadar Kıbrıs'ı bombalamayı durdurmazsa Milli Muhafız Güçleri adadaki tüm Kıbrıslı Türk köylerine yönelik genel bir saldırı başlatacağı"¹⁰⁸ tehdidinde bulundu. Son olarak Mısır ve Sovyetlerden askeri yardım talebinde bulundu¹⁰⁹.

Büyükelçinin acil telgrafının ardından aynı gün Ball, Kıbrıs'taki kritik durumu telefonla ulaştığı Başkan Johnson'a şu şekilde özetledi: "Önümüzde sadece birkaç saat içerisinde patlak verebilecek olaylar modern zamanlarda gördüğümüz en kanlı olaylara dönüşebilir. Bu insanlar kana susamış insanlar ve laf olsun diye söylemiyorlar. İnönü açısından bakıldığında Türkiye'de ordu kontrolden çıkabilir. Kaldı ki bu mesele hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz"¹¹⁰. Ball'un bu uyarısının ardından alarma geçen Johnson yönetimi krizi sonlandırmak için hızlı bir diplomatik süreç başlattı. Güvenlik Konseyi son olarak 9 Ağustos gecesi aldığı bir kararla Türkiye'ye adaya yönelik bombalama eylemini durdurmasını ve Kıbrıs hükümetine silahlı kuvvetlerini denetim altına alarak ateşkes ilan etmesi sonucuna vardı¹¹¹. Nihayet 10 Ağustos'ta taraflar arasında ateşkes kabul edildi.

¹⁰⁴ TNA: PREM 11/4711, Ankara to FO, Telegram No.1217, 8 August 1964.

¹⁰⁵ TNA: PREM 11/4711, New York to FO, Telegram No.1588, 9 August 1964; FRUS: 1964-1968, Volume XVI, Telephone Conversation between President Johnson and the Undersecretary of State (Ball), Doc.111, 9 August 1964

¹⁰⁶ TNA: PREM 11/4711, UK Delegation to NATO Paris to FO, Telegram No.384, 8 August 1964.

¹⁰⁷ İdrima Arhiepiskopou Makariou III, Apanda Arhiepiskopou Kyprou Makariou III, Tomos Z', 5 Martiou 1964-31 Dekemriou 1964, Lefkosia 1997, s.450-453.

¹⁰⁸ FRUS: 1964-1968, Volume XVI, Telephone Conversation between President Johnson and the Undersecretary of State (Ball), doc.111, 9 August 1964; TNA: PREM 11/4711, Nicosia to CRO, Telegram No.1980, 9 Ağustos 1964; Kranidiotis, a.g.e., 243.

¹⁰⁹ TNA: PREM 11/4711, Nicosia to CRO, Telegram No.2701, 9 August 1964; "O Makarios Legei oti ai Varvaroi Epitheiseis ton Tourkon den Ekampsen to İthikon ton Kypriou", *Kathimerini*, 13 Avgoustou 1964; "O Makarios eis Moshan kai Kairon pros aitisin stratiotikis Voitheias", *To Vima*, 13 Avgoustou 1964.

¹¹⁰ FRUS: 1964-1968, Volume XVI, Telephone Conversation between President Johnson and the Undersecretary of State (Ball), doc.111, 9 August 1964

¹¹¹ TNA: PREM 11/4711, New York to FO, Telegram No. 1597, 9 Ağustos 1964; TNA: PREM 11/4711, New York to FO, Telegram No. 1594, 9 August 1964; FRUS: 1964-1968, Ankara to the State Department, doc.118, 9 August 1964

Peki, saldırılardan kim sorumluydu? Papandreou'ya göre saldırılardan tümüyle Makarios sorumluydu¹¹². Papandreou, Makarios'u Türk-Yunan görüşmelerini sabote etmek ve ikili arasında varılan uzlaşmaya aykırı davranmakla suçlamıştı. Türkiye'nin hava saldırısının devam ettiği aşamada 8 Ağustos'ta Kastri'ye çağrılan Kranidiotis Papandreou'yla yaptığı görüşmeyi şu şekilde aktarıyor:

“Kızgın adımlarla gittiğimiz ofisine varır varmaz bana döndü ve doğrudan sordu: Makarios bunları neden yapıyor; adadaki iklimi barışçıl tutma ve bekleme konusunda kendisiyle bir uzlaşmaya varmıştı. Cenova'da Kıbrıs'ın geleceğine ilişkin görüşmeler kararlı bir şekilde gerçekleştirilmeye devam ediliyor. Acaba Mansura saldırıları bu görüşmeleri sabote etmeyi mi amaçlıyor? Yanıtımı dahi beklemeden ani bir patlama ile devam etti: “Aldatıldım!”. Size her şeyi verdim. Tüm hayatımı ortak milli meselemiz için feda ettim. Buna rağmen çok önemli bir konuda dahi Mansura olayında, bilgilendirilmiyorum. Bu saldırılar Yunan Hükümeti ve Genel Kurmayının bilgisi haricinde gerçekleştirilmiştir. Çok öfkeliyim. Eğer bu Kıbrıslıların [Kıbrıslı Rumlar] politikası ise bu durumda tüm sorumluluklarını sizden ayırmaya ve son toplantıda Grivas ve Makarios'un karşı olduğu siyaseti uygulamaya koymaya hazırım”.

Ertesi gün Makarios'a gönderdiği mektupta ise Papandreou açık bir şekilde Makarios'u iki taraf arasında varılan anlaşmaya uymamakla itham edecekti: *“Başka anlaşıyoruz, sen başka yapıyorsun”*¹¹³.

Diğer taraftan Amerikan yönetimine göre Grivas tarafından organize edilen ve amacı adada bir *fait accompli* yaratmak¹¹⁴ olan saldırılardan tümüyle Papandreou yönetimi suçluydu. Ball'a göre Papandreou adaya asker gönderilmesinin temel gerekçesini Makarios'u ve adadaki düzensiz birlikleri kontrol altına alarak adadaki sukuneti sağlamak olduğunu iddia etmiş ve bu gerekçenin Grivas'ın Atina'yı ziyaretinden bir gün sonra gerçekleştirdiği saldırılar nedeniyle boşa çıkmıştı. Dışişleri Bakanı Kostopoulos İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Sir R. Murray'a yaptığı açıklamada saldırılarda hükümetin parmağı olmadığını “neler olup bittiğini anlayamadığını ve ‘Generallerin’ kontrolden çıktığını ve Hükümetin emirlerine uymadığını” şeklinde açıklamaya çalışacaktı¹¹⁵. Ancak bu açıklama Amerikan yönetiminde kabul edilebilir bulunmayacaktı.

Gerçekte, saldırılardan kim sorumlu olursa olsun Ağustos krizinin kaybedeni Papandreou oldu. Papandreou'ya göre Makarios adada çatışmaları

¹¹² TNA: DEFE 11/455, Athens to FO, Telegram No.1204, 9 August 1964.

¹¹³ Kranidiotis, age, ss.240-241.

¹¹⁴ TNA: PREM 11/4711, Washington to FO, Telegram No.2833, 8 August 1964.

¹¹⁵ KAK: UE, “Politikos Fakelos Tourkias”, FA1/366, “Greece in the Grip of a Military Dictatorship”, Kommunist No.2, 1969

ortaya çıkarmak ve sonrasında çatışmaların sonlanması konusunda hiçbir adım atmamakla Türkiye'yi provoke etmiş ve bir kez daha adaya müdahalenin eşiğine getirmişti¹¹⁶. İkincisi Makarios, Papandreou Hükümetini Türkiye'nin saldırısına karşı Kıbrıs'taki "soydaşlarını" korumaya gelemeyen "aciz bir hükümet" gibi göstermişti. Üçüncüsü Makarios'un eylemlerini kontrol altına alması ve Kıbrıs'ta komünist faaliyetlere engel olması için adaya gönderilen Grivas büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Kriz nedeniyle Grivas'ın Atina'ya geri çağırılması adada Makarios'un elini daha da güçlendirmişti. Dördüncüsü Sovyetlerin yardımına başvurarak "merkez" Atina'ya karşı sorumsuzca davranmış ve Yunanistan'ı Kıbrıs'a hâkim olamayan bir pozisyona sokmuştu. Olayların ardından düzenlediği bir basın toplantısında ilk kez Makarios'u kamuoyu üzerinden eleştiren¹¹⁷ Papandreou 12 Ağustos'ta İngiltere'nin Atina Büyükelçisi ile yaptığı görüşmede Papandreou Makarios'un Enosis'e karşı olduğunu, gelinen noktada durumun çok tehlikeli bir hal aldığını ve Yunanistan'ın Türkiye ile bir savaşa sürüklenme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu dile getirecekti. Ayrıca Kıbrıslıların Kokkina bölgesinde küçük bir hedef için aptalca bir saldırı ile her şeyi riske atmalarının saçma olduğunu belirten Papandreou esas önemli olan Enosis olduğunu ve bunun Türkiye ile yapılacak birkaç haftalık bir müzakere maratonunun ardından mümkün olabileceğini dile getirdi¹¹⁸. Beşincisi Amerika, İngiltere ve Türkiye eylemin sorumluluğunu Makarios'u denetim altında tutmakta başarılı olamayan Yunanistan Hükümetine yüklemiş¹¹⁹, bu durum ise Kıbrıs görüşmelerinde Papandreou açısından ciddi bir dezavantaj yaratmıştı. Nitekim ateşkesin sağlanmasından sonra Atina'ya gönderdiği mesajında "hızlı bir çözüm" talep ederken Amerika'nın beklentisi görüşmelerde Papandreou'nun daha "uzlaşmacı" bir tutum benimsemesi ve Türkiye'ye gereken tavizi vererek sorunu bir an önce çözüme kavuşturulması yönündeydi¹²⁰.

Papandreou, çaresiz yeniden Türkiye ile pazarlık masasına dönmek zorunda kaldı. Böylece iki taraf arasında görüşmeler 15 Ağustos'ta yeniden başladı. 15 Ağustos'ta Sovyetler Birliği görüşmelerin seyrini etkileyecek kritik bir deklarasyon kaleme aldı. Makarios'un 9 Ağustos'ta Sovyetlere yaptığı yardım çağrısına bir yanıt olarak deklarasyonda şu ifadeler yer alı-

¹¹⁶ Kleridis, age, s.88.

¹¹⁷ TNA: DEFE 11/455, Athens to FO, Telegram No.1204, 9 August 1964.

¹¹⁸ TNA: PREM 11/4712, Athens to FO, Telegram No.1230, 12 August 1964.

¹¹⁹ Örneğin İngiltere Papandreou'ya gönderdiği mesajında Grivas'ın adadaki varlığının tam tersi bir sonuca yol açtığı, bu durumun Makarios'a bir zafer kazanmış görünmesine imkân tanıdığını ve Kıbrıslı Türklerin Rumlara karşın tüm güvenini yitirdiğini belirtti. Ayrıca Kıbrıs'ın Sovyetlerden yardım talebi karşısında İngiltere'nin çok olduğu mesajı iletilmeliydi. TNA: PREM 11/4711, FO to Athens, Telegram No.2403, 9 August 1964.

¹²⁰ FRUS: 1964-1968, Ankara to the State Department, Doc.121, 11 August 1964.

yordu: “Kıbrıs’a yönelik bir saldırı olması ve Güneydoğu sınırlarında ortaya çıkabilecek bir silahlı çatışma durumunda Sovyetler Birliği yalnız kendisinin değil dost ve müttefik ülkelerinin de güvenliğini etkileyecek böylesi bir duruma tarafsız kalmayacaktır”¹²¹. Kıbrıs sorununun kritik bir aşamasında Sovyetlerden gelen bu “ültilatom” Amerika nezdinde Türkiye ile Yunanistan arasında varılacak bir anlaşma yoluyla hızlı bir çözüm bulunması hayati önem arz ediyordu¹²².

Yeniden başlayan görüşmelerde Acheson’un amacı Enosis karşılığında Karpaz bölgesinde Türkiye’ye 50 yıllığına “kiralık bir üs” vererek iki taraf arasındaki sorunu tümüyle çözüme kavuşturmaktı. Cenova görüşmelerinin yeniden başlamasından bir gün sonra her ne kadar Papandreou ilk kez prensip olarak Türkiye’ye adada bir üs verilmesi önerisini kabul ediyor olsa da Karpaz bölgesini kabul etmiyor buna karşın “Cape Greco” bölgesinde bir üsün Türkiye’ye 25 yıllığına kiralanmasına razı gelebileceğini dile getiriyordu¹²³. Amerika’nın bu durumda ortaya atmış olduğu yeni öneri Kuzey-Doğu bölgesinde ve Kastellorizo adasında 50 yıl kiralık bir üs verilmesiydi ve bu Yunanistan tarafından kabul edilebilir görünüyordu¹²⁴. Papandreou kişisel olarak Acheson’un ortaya atmış olduğu bu son önerilerinin elde edilebilecek olanın en iyisi olduğunu düşünüyordu. Bu düşüncesini Kranidiotis’le gerçekleştirdiği bir görüşmede şu şekilde dile getirecekti: “*Bize dairelerinden birisini taviz vermemiz karşılığında bir apartman öneriyorlar*”. Kranidiotis’in “*Bize bir apartman öneriyorlar dairelerinden birisini taviz vermemiz karşılığında ancak bu daire dinamitle dolu bir daire ve beraberinde bütün binayı havaya uçurabilecek bir daire*”¹²⁵ yanıtına karşılık ise Papandreou şunu söyleyecekti: “*Başbakan güldü ve şöyle dedi: Haklısın. Sanki bize damadın hadım edilmiş olduğu bir evlilik teklifinde bulunuyorlar*”¹²⁶. İkili arasında gerçekleşen bu ilginç diyalog Papandreou’nun Enosis karşılığında Türkiye’ye adada bir üs vermeye oldukça yaklaştığını gösteriyor. Nitekim Acheson da böylesi bir sonuca varmış olmalı ki Amerika’nın Lefkoşa Büyükelçisi Belcher’e gönderdiği talimatta “Makarios’u Türkiye ve Yunanistan arasındaki görüşmeleri zora sokacak herhangi bir eylemde bulunmaması yönünde uyarması talimatı verecekti. Belcher’in bu “uyarısını” Cenova’da Ankara ve Atina arasında bir uzlaşmanın sağlandığı şeklinde yorumlayan Makarios iki

¹²¹ TNA: PREM 11/4712, Moscow to FO, Telegram No.1662, 16 August 1964.

¹²² TNA: PREM 11/4712, FO to Ankara, Telegram No.3105, 17 August 1964.

¹²³ FRUS: 1964-1968, Mission in Cenova to the Department of State, Doc.128, 16 August 1964.

¹²⁴ TNA: FO 371/174754, Minute by R.L. Wade-Grey, 20 August 1964.

¹²⁵ Kranidiotis, age, s.223.

¹²⁶ “Είναι σαν να μας προτείνουν συνοικέσιο, υπό τον όρο ο γαμβρός να είναι ευνοχισμένος”. [It’s as if somebody proposes us matchmaking but the groom is castrated].

ülke arasındaki diyalogun kendisi için herhangi bir bağlayıcı niteliği olmadığını şu sözlerle ifade edecekti:

*“Papandreou razı geldiğim her şeyi kabul etmek zorundadır. Ancak ben onun aldığı her kararı kabul etmek mecburiyetinde değilim”*¹²⁷.

Makarios kararlıydı; vakit kaybetmeksizin iki ülke arasındaki “uzlaşmayı” bozmak için yeni bir girişim başlattı. Bir kez daha Sovyet kozunu devreye soktu. 15 Ağustos’taki Sovyet deklarasyonu Makarios’a büyük bir özgüven kazandırmıştı. Buradan alınan cesaretle 17 Ağustos’ta Dışişleri Bakanı Kyprianou, Papandreou’ya Moskova’yı ziyaret edeceğini ve Kıbrıs Hükümetinin Sovyetlerle bir müttefik anlaşması imzalama niyetinde olduğunu dile getirdi¹²⁸. Ertesi gün basına yaptığı açıklamada Kyprianou Sovyetlerle Kıbrıs’a askeri destek konusunda görüşmelerde bulunacağını ve bu noktada “Yunanistan’ın desteği tatmin edici olsa da” Sovyet desteğinin kesin ihtiyaç olduğunu dile getirdi¹²⁹. Makarios, 19 Ağustos’ta Khrucsev’e yazdığı mektupta Türkiye’nin adaya yönelik müdahale tehdidi karşısındaki kararlı tutumundan ve Kıbrıs halkının tam bağımsızlık (*pliri aneksartisia*) mücadelesine verdiği destekten ötürü Rusya’ya minnettar olduğunu dile getirdi¹³⁰. Son olarak 20 Ağustos’ta Rus haber ajansı Tass ile yaptığı röportajda Makarios İngiltere ve Amerika’yı sert sözlerle eleştirdi. Makarios Türkiye’nin Kıbrıs’ı bombaladığı günlerde bu iki devletin hiçbir şekilde buna engel olmak için bir girişimde bulunmadığını, dahası BM Güvenlik Konseyi’nde Kıbrıs’taki “yangına çözüm bulacak” bir formülü desteklemekten ziyade bu yangını daha da körükleyecek bir tutum benimsediklerini dile getirdi. Kıbrıs’ta Türkiye’nin desteklemiş olduğu “isyancılar” NATO silahlarını kullanarak Rum köylerine saldırılarda bulunduğunu ve bu duruma bu birliğin üyeleri hiçbir şekilde itiraz etmediğini belirten Makarios, “şantajlara hiçbir şekilde Kıbrıs Hükümeti’nin boyun eğmeyeceğini ve yaşanan bu zor günlerde yardımlarından ötürü Sovyetlere minnettar olduğunu dile getirdi¹³¹.

Makarios bir kez daha Yunanistan açısından “en yapılmaması gerekeni yapmış” komünist Sovyetlerden yardım talep etmişti. Açık bir şekilde Atina ve Lefkoşa arasında varılan anlaşmaya aykırı olan bu hamle karşısında Pa-

¹²⁷ FRUS: 1964-1968, Volume XVI, Belcher to the Department of State, Doc.130, 18 August 1964.

¹²⁸ TNA: PREM 11/4712, Athens to FO, No.1251, 18 August 1964.

¹²⁹ “Pros Dieksagogin diaphragmatefseon: K. Kyprianou eis tin Moshan”, *Eleftheria*, 19 Avgoustou 1964; “Meta tin Prosforan tou Khrushev O. Kyprianou Metavainei eis tin Moshan pros Kathorismou tou Eidous tis Voitheias”, *Makedonia*, 19 Avgoustou 1964; “Tó Taksidi tou Kyprianou”, *To Vima*, 21 Avgoustou 1964.

¹³⁰ Idrima Arhiepiskopou Makariou III, Apanda Arhiepiskopou Kyprou Makariou III, Tomos Z’, 5 Martiou 1964-31 Dekemvriou 1964, Lefkosia 1997, s.468

¹³¹ Idrima Arhiepiskopou Makariou III, Apanda Arhiepiskopou Kyprou Makariou III, Tomos Z’, 5 Martiou 1964-31 Dekemvriou 1964, Lefkosia 1997, s.470-471.

pandreou, Makarios'u adadaki birliklerini geri çekmekle tehdit etmekten öteye gidemedi¹³². Anti-komünist Papandreou, Kıbrıs'ta Makarios'u denetim almayı bir türlü başaramıyor, adadaki komünist tehdit hiçbir şekilde bertaraf edilemiyordu. Makarios'a olan "öfkesi" ve yenilmişlik duygusu en üst seviyeye çıkan Papandreou, çaresiz bir kez daha Amerika'ya döndü ve onun ortadan kaldırılması konusunda *Instant Enosis* talebini yineledi. 17 Ağustos'ta Johnson'a gönderdiği bunu şu şekilde dile getirdi: "*Yunanistan Kıbrıs'ta Türkiye ile bir ön anlaşma olmaksızın bir darbe gerçekleştirilmeli ve hemen ardından Parlamento'da yapılacak bir oylama ile Enosis ilan edilmeli. İngiltere ve Amerika Türkiye'den gelecek bir karşı müdahaleye engel olmalı ve Enosis'in ardından Türkiye ile görüşmeler sürdürülmeli*"¹³³. Ancak öneri bir kez daha kabul edilmedi; Türkiye ile görüşmelere devam edilmeliydi. Makarios ortadan kaldırılacaksa bu Türkiye ile yapılacak bir anlaşma ile olmalıydı.

Nihayet, 20 Ağustos'ta Acheson taraflara nihai önerisini sundu: Enosis karşılığında, Karpaz bölgesinde Komi Kebir kasabasının tam batısından geçen bir güney-kuzey çizgisinin doğusuna yer alan yaklaşık olarak 200 mil karelik bir alanın 50 yıllığına Türkiye'ye kiralanması¹³⁴. Önerilerin taraflara sunulmasının ardından Papandreou'nun ikna edilmesi amacıyla Başkan Johnson'un talimatıyla Acheson ayrıca Papandreou'ya bir mektup yazdı. Mektupta bir kez daha Acheson Başkan Johnson'un Sovyetler Birliğinin Kıbrıs sorununa dâhil olmasından duyduğu rahatsızlığı ve bir an önce Kıbrıs sorununa çözüm bulmanın önemine vurgu yaptı. Acheson ayrıca Papandreou'ya şu güvenceyi verecekti: "*Türkiye'yi Kıbrıs'ta egemen bir üs taleplerinden vazgeçmesi ve Karpaz bölgesinde talep ettikleri alanın daraltılması konusunda ve azınlık hakları meselesinde Sossides ile vardığımız uzlaşma çerçevesinde ikna etmeye ve her türlü baskıyı uygulamaya hazırım. Özellikle sizi temin etmek isterim ki Türkiye planını Karpaz bölgesinde Komi Kebir'in batısından batısından geçen bir güney-kuzey çizgisinin doğusuna yer alan bir bölgenin 50 yıllığına kiralanması olarak sınırlamış durumda. Bu güvenceyle inanıyorum ki Kıbrıs ve Yunanistan arasında enosisin gerçekleştirilmesinden önce Türkiye'nin [adaya] Enosis'e engel olmak için bir müdahalede bulunmayacağı ya da Enosis öncesinde hükümetler arası*

¹³² Athens to FO, 18 Ağustos 1964, No.1251, PREM 11/4712.

¹³³ TNA: PREM 11/4712, Athens to FO, Telegram No.1252, 18 August 1964.

¹³⁴ Eğer Yunanlılar Türkiye'ye kiralanacak alanın batı sınırını kendi kamuoylarına duyurmakta güçlük çekerlerse, bu sınır NATO Başkomutanı Orgeneral Lemnitzer çizilebilecekti. Plan ayrıca bir önceki Acheson planında olduğu üzere Kıbrıslı Türklere uluslararası garantiler ve haklar verilmesini ve birinci planda yer alan Lefkoşa'da merkezi bir Kıbrıs Türk yönetimi uygulaması yerine merkezi hükümette yüksek rütbeli bir yetkili bulundurulmasını öngörüyordu. Murat Metin Hakkı, *Cyprus Selec Treaties&Documents (1878-2004) Volume I: Constitutional Issues*, Lulu Enterprises, Morrisville, 2004, s.282; Nihat Erim, *Gördüğüm Bildiğim Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1975. ss. 399-400.

bir anlaşma talebinde bulunmayacakları konusunda ile elimden gelenin en iyisini yapabilirim”¹³⁵.

Kesin karar için Papandreou’ya 48 saat süre tanıyan Ball, son olarak şunları ifade edecekti:

“Papandreou’nun Washington’u ziyaretinden bu yana Yunanlılar bize nasıl bir çözümden yana olduğumuzu sorup durdular. Böylesi bir karara varabilmek için oldukça yoğun bir mesai harcadık. Planımız budur!”¹³⁶

Amerika’nın acil ve kesin bir yanıt beklediği bu kritik saatlerde Papandreou, Türkiye ile bir anlaşmaya varmaksızın Enosis’in gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini anlamak için son kez bir girişimde bulunma kararı aldı. Papandreou’nun düşüncesinde eğer Garoufalias Makarios’a ivedi enosis (*instant enosis*) konusunda ikna edebilirse ortaya çıkacak bir oldubitti (*fait accompli*) duruma İngiltere ve Amerika razı gelmek durumunda kalacak, Türkiye’ye Enosis öncesi bir üs verilmesine gerek kalmayacak, Enosis gerçekleşmesinden sonra eli daha da güçlenecek Yunanistan Türkiye’ye verilecek taviz konusunda daha da esnek olabilecekti. Türkiye müdahale etmek isterse daha önce olduğu üzere Amerika buna engel olacaktı. Nasıl olsa Washington’da Başkan Johnson birkaç gün önce yazdığı mektupta açık bir şekilde belirtmemiş miydi? “Ne olursa olsun bir Türk-Yunan savaşına izin verilmeyecekti”. Bu amaçla Papandreou yakın arkadaşı ve Savunma Bakanı Garoufalias’ı bu konuda görüşmelerde bulunmak üzere 20 Ağustos’ta Lefkoşa’ya gönderdi¹³⁷.

İki taraf arasında yapılan ve Grivas’ın da dahil olduğu gizli görüşmede öncelikle Kyprianou’nun Moskova’ya yapacağı ziyaret konuşulmuş ardından esas mesele olan Enosis’in derhal ilan edilmesi meselesine geçilmişti¹³⁸. Garoufalias’ın teklifi şuydu: *Daha önceden kararlaştırılacak bir günde Yunanistan ve Kıbrıs Meclisi aynı saatte toplanacak, Kıbrıs meclisi enosis yönünde oy kullanacak ve Yunan meclisi de bu kararı kabul edecek. Bunun yanında adadaki Türkiye’ye güvenlik konusunda garanti verilirken Kıbrıslı Türk azınlığa da korunma verilecek*”¹³⁹. Bir tarafta Enosis’in ilan edilmesine karşı olmakla itham edilme endişesi diğer tarafta sonucun taksimin başka bir şeklinin ortaya çıkabileceği korkusu. Belki de en önemlisi bağımsız Kıbrıs’ı yaratma ve onu yönetme

¹³⁵ TNA: FO 371/174754, “Cyprus”, Minute, 20 August 1964.

¹³⁶ FRUS: 1964-1968, Volume XVI, Department of State to Labouisse, Doc.135, 20 August 1964.

¹³⁷ Kleridis, age, s. 156-157.

¹³⁸ Eleftheria gazetesinin haberine göre Garoufalias bu konuda Makarios’u şu şekilde tehdit etmişti: “Eğer Makarios Sovyetlerden destek arayışında ısrar ederse Johnson yönetimi 6. Filoyu Kıbrıs’a gönderecek ve adayı blokaj altına alacaktır”. Makarios’un yanıtı her zaman olduğu üzere oldukça “cesur ve epik”ti: “Böylesi bir durumda halkıma savaş çağırısı yapacağım. Ben de bu savaşta yere serilenler arasında en önde olacağım”. “Ai Synomiliai Kyprou kai Rosias dia Parohin Voitias Anestalsan”, Eleftheria, 25 Augoustou 1964.

¹³⁹ Kranidiotis, age, 227; Kleridis, age, s.157; Garoufalias, age, s. 187-196.

ihtimalinin artık tümüyle son bulması. Gönülsüz de olsa, ilk tur görüşmeler sonunda Makarios prensip olarak planın kabul edilebilir olduğunu dile getirdi. Öyle ki bu görüşmeden hemen sonra Garoufalias'tan haber alan Dışişleri Bakanı Kostopoulos İngiliz Büyükelçi Murray ile yaptığı görüşmede "kalles" Makarios'tan "instant enosis" konusunda hiç koşulsuz onay aldıklarını dile getirmişti¹⁴⁰. Ancak ertesi gün yapılan toplantıda Makarios karar değiştirdi. Kleridis'in aktardığına göre "Papandreou'nun ofisinde kendisini sürekli olarak Makarios'u bilgilendiren birisi onu Papandreou'nu Türkiye'ye bir üs verilmesi görüşüne taraftar olduğu yönünde uyarması" üzerine geri adım atmıştı. Papandreou'ya gönderdiği mesajında Makarios "doğrudan Enosis yoluyla adanın Yunanistan'a bağlanması konusunda hemfikir olduğunu ancak Türkiye'nin tutumu konusunda çekinceleri olduğunu" belirtti¹⁴¹. Makarios'a göre böylesi bir durumda Türkiye kesinlikle sessiz kalmayacaktı¹⁴¹. Nitekim Kleridis'e göre Makarios Yunanistan'ın planını uygulanabilir ve gerçekçi bir plan olarak görmüyor, İngiltere ve Amerika'nın Türkiye'ye adada bir üs verilmeksizin böylesi bir planın hayata geçirilmesine hiçbir şekilde izin vermeyeceğine inanıyordu¹⁴². Yaklaşık olarak üç ay sonra Makarios Yunanistan'ın Lefkoşa'da Büyükelçisi Aleksandrakis'e Papandreou'nun planını neden reddettiğini şu şekilde açıklayacaktı:

*"...Çünkü böylesi bir planı kabul etmek, aptal bir kahramanlık olacaktır"*¹⁴³.

Muhtemelen 21 Ağustos 1964 Papandreou'nun siyasi kariyerindeki "en uzun" geceydi. Makarios söyleyeceğini söylemiş, artık kesin bir karara vararak görüşmeleri noktalamak ve kesin bir karara varmak Papandreou'ya kalmıştı. Papandreou Amerika'nın Türkiye'ye Kıbrıs'ta üs verilmesi konusunda kesin olarak kararlı olduğuna inanıyor ve böylesi bir gelişmenin Yunanistan'da taksim olarak algılanabileceği ve bu durumun siyasi kariyerini tehlikeye sokabileceğinden endişe ediyordu. Makarios'un bir taraftan yalnızca tavizsiz Enosis'in kabul edilebileceğini söyleyip diğer taraftan Sovyetlerle yakınlaşma ve kamuoyunda Yunanistan'ı Türkiye'ye taviz vermeye çalışan ve Enosis'e ihanet eden taraf olarak gösterme çabaları (ki Makarios bu konuda önemli ölçüde başarı elde etmişti)... Kaldı ki Sovyetlerle olan yakın ilişkilerini kullanarak Yunanistan'ı Amerika karşısında zor duruma düşürüyor ve ayrıca Kıbrıs'taki provakatif eylemleriyle Türkiye'nin adaya müdahale riskini artırıyordu. Kleridis'e göre Papandreou Makarios'un hü-

¹⁴⁰ TNA: PREM 11/4712, Athens to FO, Telegram No.1260, 20 August 1964.

¹⁴¹ Kranidiotis, age, s.227.

¹⁴² TNA: PREM 11/4712, Athens to FO, No.1294, 26 August 1964; Kleridis, age, s. 156-157.

¹⁴³ Menelaos Aleksandrakis, Viron Theodoropoulos, Efsthios Lagakos, To Kipriako 1950-1974: Mia Endoskopisi, B Ekdosi, Ekdosi Elliniki Evroekdotiki, Athina, 1987. ss.37-38.

kümetini destabilize etmeye çalıştığına dair bir şüphe içindeydi¹⁴⁴. Bu nedenle Amerika'nın "dayatmış" olduğu uzlaşmaya dayalı çözümü kabul etmesi halinde Makarios'un bunu kendi aleyhine büyük bir propagandaya dönüştüreceğine inanıyordu. En başından itibaren Zürih ve Londra anlaşmalarını bir ihanet olarak değerlendiren ve adanın Yunanistan'a koşulsuz bağlanması yönünde bir söylem geliştiren, üstelik Yunanistan'da Kral, meclis ve kamuoyu dâhil tüm güç odaklarının ada'nın bir an önce Yunanistan'a bağlanması konusunda adeta "tek yürek" olduğu bir süreçte¹⁴⁵ Papandreou "bu tavizi" vermeyi göze alamıyordu. Ne Yunan kamuoyuna ne de adadaki Rumlara kabul ettirebilmekte güçlük çekeceğine inanıyordu. Kısacası Papandreou Kıbrıs'ta enosis'in istediği koşullarda gerçekleşmesinin mümkün olamayacağı kanaatine vardı. Bu nedenle Garoufalias-Makarios görüşmeleri devam ederken Garoufalias'ı Atina'ya çağırdı. Papandreou fikrini değiştirmişti: Acheson Planını kabul etmeyecekti¹⁴⁶. 22 Ağustos'ta Acheson'a yazdığı mektubunda şu gerekçeleri öne sürerek planı reddettiğini açıkladı:

*"Sahip olduğum izlenim Amerikan Hükümetinin Yunanistan'ın planı kabul etmesi halinde Kıbrıs sorununun çözülebileceğine yönelik bir inancı olduğu yönündedir. [Ancak] bu doğru değildir. Şüphesiz bizim kararımız hayati bir önem arz etmektedir. Ancak nihayetinde belirleyici söz bağımsız bir Devlet olan Kıbrıs'ın liderliğine ve halkına aittir. Türk Hükümeti Ankara'ya tabi olan Kıbrıslı Türklere ilişkin böylesi bir sorunla karşı karşıya değildir. [Bu] sorun sadece bizim için geçerlidir. Eğer Kıbrıslıların karşı olduğu bir çözümü adaletsizce kabul edersek durum daha da kötüye gidebilir. Oldukça yorucu bir görüşme trafiği sonucu ortaya koyduğunuzunuzu anladığım öneriniz bir askeri üssün kurulması için gereken alandan oldukça fazla ve sınırlı bir taksim karakteri taşımaktadır. Maalesef böylesi bir öneriyi kabul edemeyiz. Türkiye'nin yakın bir zaman önce sivil halka yönelik gerçekleştirdiği bombalama olayından sonra Kıbrıs'ta hâkim olan psikolojik koşullardan dolayı zorluk daha da katlandı. Şu anda Türkiye'ye karşı Kıbrıs'ta iklim hiç olmadığı kadar olumsuzdur. Aynı zamanda Türkiye'nin saldırısı karşısında etkisiz kaldığı için Yunanistan'a karşı da olumsuzdur"*¹⁴⁷.

Böylece Amerika'nın Kıbrıs'taki krize Türkiye ve Yunanistan arasında bir çözüm bulma girişimlerinin tümüyle sonuna gelindi. Gerek Amerika, gerekse İngiltere taraflara yönelik yeni girişimlerde bulunmanın doğru ol-

¹⁴⁴ Kleridis, age, s.151.

¹⁴⁵ Bu süreçte adanın Sovyet Rusya'ya kaymakta olduğuna yönelik algı oldukça güçlüydü. Örneğin 23 Ağustos'ta Miliyet'ten Sami Kohen'e verdiği özel demecinde Yunan muhalefet lideri Kanelopoulos Kıbrıs'ın Sovyet blokuna ve komünizme kaymasının Yunanistan açısından bir "felaket" olacağı değerlendirilmesinde bulunmuş ayrıca Türkiye için de büyük bir tehlike olacağını belirtmişti. Kanelopoulos'a bunu önlemenin tek çıkar yolu en kısa zamanda Enosis'e gitmekti. Bkz. "Kıbrıs'ın Sovyet Rusya'ya Kayışı Felaket Olur", *Miliyet*, 24 Ağustos 1964

¹⁴⁶ Kranidiotis, age, s.227.

¹⁴⁷ FRUS: 1964-1968, Volume XVI, Labouisse to the Department of State, Doc.143, 22 August 1964.

mayacağı sonucuna vardılar. Labouisse'nin deyiimiyle "atlar suya götürülmüş ancak su içmeyi reddetmişlerdi"¹⁴⁸. Önerileri "kabul edememesi" konusunda Makarios'u sorumlu tutan Papandreu bundan sonraki süreçte Amerikan yönetimini *Instant Enosis* konusunda ikna etmeye çalışsa da başarılı olamadı. Johnson, Papandreu'ya olan güvenini tümüyle yitirmişti¹⁴⁹. Öyle ki Büyükelçi Murray'a göre Papandreu Türkiye ile varılacak bir anlaşmayı Makarios'a kabul ettirme konusunda hiçbir güçlü argümana ve plana sahip değildi. Dahası Kıbrıs'ta yapılacak bir darbenin nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin ya da deneme konusunda bir karara vardıklarına ilişkin ciddi şüpheleri vardı¹⁵⁰. Labouisse göre "Enosis temelindeki Acheson planının uygulanması Papandreu'nun kapasitesini aşan bir durumdu"¹⁵¹.

Yeniden en başa dönüldü. 25 Ağustos'ta Makarios Papandreu'nun daveti üzerine Atina'ya gitti. Bu süreçte basına yaptığı açıklamalarda Kıbrıs Hükümeti Dışişleri Bakanı Kyprianou Türkiye ve Yunanistan arasında hiçbir şekilde anlaşmaya dayalı bir çözüm olmadığını Yunanistan ve Kıbrıs'ın aynı görüşte olduğunu dile getirdi¹⁵². Nitekim birçok kez olduğu üzere Atina'da yapılan görüşmelerde bir kez daha "tam bağımsız" Kıbrıs, yani Enosis. Görüşme sonrasında Eleftheria, Kastrí'de Papandreu'nun evinden ayrılırken gazetecilere yapılan açıklamayı şöyle yazdı:

"Birleşmiş Kıbrıs'ta görüşmek üzere"¹⁵³.

Makarios'u ortadan kaldıramamak ve adayı Yunanistan'a bağlayamamak, Yunanistan'da Papandreu'yu zor durumda bırakırken, Yunan Kralı ve Papandreu arasındaki görüş ayrılıklarının da gün ışığına çıkmasına yol açtı. 3 Eylül'de Kral'la Amerikan büyükelçisi Labouisse arasındaki gerçekleşen bir görüşme gerek Makarios'tan memnuniyetsizliği gerekse bu durumun en önemli kanıtlarından birisi olarak değerlendirilebilir. Labouisse Washington'a gönderdiği raporda bu görüşmeden şu şekilde söz ediyordu:

¹⁴⁸ FRUS: 1964-1968, Volume XVI, Athens to Department of State, Doc. 157, 16 September 1964.

¹⁴⁹ Papandreu'dan gelen hayır üzerine Başkan Johnson deyim yerindeyse adeta "köpürmüştü". Yazar Wittner'in Yunanistan'ın Washington büyükelçisiyle Matsas ile yaptığı görüşmede Johnson Papandreu'ya yönelik şu ifadeleri kullanmıştır: "Böylesi bir planı hiçbir Yunan hükümeti kabul edemez" ifadesine karşı Başkan Johnson şu şekilde karşılık vermiştir: "S. kerim parlamentonuzu da anayasanızı da. Amerika bir fil, Kıbrıs ise bir piredir. Yunanistan bir piredir. Eğer bu ikisi fili kaşıdırmaya devam ederlerse filin hortum darbesine maruz kalabilirler, hem de iyice... Eğer Başbakanınız bana demokrasi, parlamento ve anayasadan söz ediyorsa, kendisi, parlamentosu ve anayasası çok fazla uzun sürmeyebilir". Bkz. Lawrence S. Wittner, *American Intervention in Greece*, Columbia University Press, New York, 1982, s.303. Bu alıntı aynı zamanda Christopher Hitchens ve Claude Nicolet tarafından da kullanılmıştır. Christopher Hitchens, *Cyprus, Quartet Books, London, 1984, s.61-62; Nicolet Claude, United States Policy Towards Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Bone of Contention*, Mannheim und Möhnsee: Bibliopolis, Germany, 2001, s.280.

¹⁵⁰ TNA: PREM 11/4712, Athens to FO, Telegram No.1261, 20 August 1964

¹⁵¹ FRUS: 1964-1968, Volume XVI, Labouisse to the Department of State, Doc.131, 18 August 1964; FRUS: 1964-1968, Volume XVI, Labouisse to the Department of State, Doc.143, 22 August 1964

¹⁵² "Katopin ton Htesinon Sinomilion me ton K. Kyprianou O Makarios Ftanei Simeron tin Mesimvrian eis Athinas", *Eleftheria*, 25 Augoustou 1964.

¹⁵³ "Ypseis tis simasias sinomililai kiverniseos Makariou simfonia dia tin Enosin", *Eleftheria*, 26 Augoustou 1964.

“Kral Ağustos ayında kendisi tarafından önerilen ve soruna bulunabilecek tek çözüm olan çözüm doğrultusunda hareket etmediği için büyük bir hayal kırıklığı ve üzüntü içinde olduğunu dile getirdi. Ardından cani (*scoundrel*) olarak nitelendirdiği Makarios’ tuzağa düşürmenin (trap) mümkün olup olmadığını sordu. Bu soru karşısında ben onu kontrol altına almak için bir yol bulunması görevinin Yunan Hükümeti’ne ait olduğunu dile getirdim. Ayrıca sorunun bir kısmının da Papandreou’nun Makarios’u kamuoyu üzerinde destekleyerek Makarios’un çıkarlarına hizmet ettiğine vurgu yaptım... Konuşma oldukça samimi ve dostçaydı. Kral gülererek Papandreou’dan kurtulmak isteyip istemediğini sordu. Benzer bir şekilde ben de kendisinin böylesi bir niyetinin olup olmadığını sordum. Şimdilik böyle bir şey yapamayacağını söyledi”¹⁵⁴.

SONUÇ

Hiç şüphesiz 1964 yılı, Kıbrıs meselesine dâhil olan tüm aktörler açısından en kritik yıldır. Makarios liderliğinde Kıbrıslı Rumların devleti üniter bir yapıya kavuşturmak ve Kıbrıslı Türklere verilen hakları geri almak için başlatmış oldukları sistematik kampanya adanın fiilen ikiye bölünmesine ve taraflar arasında yeni bir iç savaşa yol açtı. Kriz boyunca garantör ülkelerden Türkiye ilk kez Kıbrıs’ı tümüyle kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalırken, Yunanistan’ın Enosis idealine en çok yaklaştığı süreçti. Soğuk Savaş koşullarında krizin bir Sovyet-Amerikan gerginliğine yol açmasından ve iki NATO üyesi ülkenin olası bir savaş yaşamasından kaygılanan Amerika’nın devreye girmesiyle sorun yeniden uluslar arası bir boyut kazanmış, bu süreçte Sovyetler birçok kez soruna dâhil olmuştu. Amerika’nın da girişimleri ve teşvikiyle Enosis karşılığında Türkiye’ye bir üs verilmesi koşuluyla “bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti’nin sonlandırılması ve Kıbrıs’ta giderek büyüyen bir tehdide dönüşen Makarios’un ortadan kaldırılması konusunda prensip anlaşmasına varmıştı. Ancak Atina-Lefkoşa arasındaki uzlaşmazlık nedeniyle bu plan hayata geçirilemedi. Türkiye ve Yunanistan arasında gizli pazarlıklar yapıldığı süreçte eş zamanlı olarak Papandreou-Makarios arasında da görüşmeler gerçekleştirilmişti. 1964 Kıbrıs Krizi’nin başladığı tarihten yumuşama evresine geçildiği Eylül ayına kadar olan süreçte Makarios dört kez Atina’yı ziyaret etmiş, ancak bir uzlaşmaya varılamamıştı. Bu görüşmelerin tümünde taraflar BM çerçevesinde meseleye çözüm arama konusunda hemfikir olduklarını beyan etse de aslında Papandreou Türkiye’ye bir üs vererek Enosis’i başarmayı, Makarios ise hiçbir koşulda Türkiye’ye

¹⁵⁴ FRUS: 1964-1968, Labouisse to State Department Doc.153, 4 September 1964.

herhangi bir taviz verilmeksizin bağımsız Kıbrıs'tan yana bir siyaset izlemişti. Aslına bakılırsa her iki tarafında da temel amacı ve üzerinde uzlaştığı nokta, Zürih ve Londra Anlaşmalarını ortadan kaldırarak adayı "tam bağımsız" bir statüye kavuşturmak ve hemen ardından Enosis'i ilan etmektir. Bunun için Papandreou'nun planı şu şekildeydi: Yunan parlamentosu ve Kıbrıslı Rumların ortak kararıyla Enosis gerçekleştirilecek ve bu arada "aile içinde" (Türkiye, Yunanistan, Amerika ve İngiltere) bir uzlaşmaya varılacaktı. Bu anlaşma ile Yunanistan tarafından Kıbrıslı Türklere "haklar beyannamesi" (*bill of rights*) garantisi verilirken Türkiye'ye Kıbrıs'ta oluşturulacak bir NATO üssünde birlik bulundurma hakkı tanınacaktı. Aksi bir durumda bağımsız ve Küba benzeri bir Kıbrıs sadece Türkiye değil herkesin güvenliğine yönelik bir tehditti.

Papandreou'nun bu beklentisi ve hazırlıklarının aksine Makarios'un amacı anlaşmaların ortadan kaldırılması konusunda Yunanistan ile birlikte hareket etmek, ada tam bağımsız statüye kavuştuktan sonraki süreçte Enosis'i "eğer mümkünse" gerçekleştirmektir. Makarios'a göre Papandreou Enosis karşılığında Türkiye'ye bir üs vermek niyetindeydi ve bu Taksim anlamına geldiğinden kabul edilemezdi. Nitekim Makarios sürekli olarak Türkiye'nin bunu kabullenmeyeceği görüşünü öne sürerek Enosis'e çekimser yaklaşması nedeniyle iki taraf arasındaki ilişkiler bozulacak ve bu nedenle Papandreou Makarios'un adadaki egemenliğine son vermek için bir çaba içerisine girdi. Ancak bu konuda başarılı olamadı. Kıbrıs meselesine dahil olan tüm aktörlerin Enosis kararı üzerinde uzlaşmış olmasına rağmen Papandreou ne adada Türkiye'ye bir üs verilmesi konusunda ne de ona karşı bir darbe gerçekleştirerek onu ortadan kaldırma konusunda başarılı olabildi. Türkiye'ye kiralık da olsa bir üs verilmesinin Taksim olarak değerlendirilmesinden ve bunun Makarios tarafından Yunanistan'da kendi iktidarını dahi tehlikeye sokacak bir propagandaya dönüştürülmesinden endişe etti. Bu nedenle meselenin BM gündeminde ele alınmaya devam edilmesi konusunda Makarios'un politikasına uymak zorunda kaldı. Beklentisi sorununun BM gündeminde tartışılmaya devam etmesi ve anlaşmaların ortadan kaldırılarak Makarios'un "uzlaşıldığı üzere" adanın Yunanistan'a bağlandığını ilan etmesiydi. Makarios ancak böyle ortadan kaldırılabilirdi. Ancak bu beklenti hiçbir zaman gerçekleşmedi. Kısa bir süre sonra Papandreou iç ve dış politikada ciddi sorunlar yaşamaya başladı. Acheson görüşmeleri sırasındaki ikircikli tutumu nedeniyle Amerika nezdinde ciddi bir itibar kaybına uğradı. Dahası Kral'la arasındaki sürtüşme arttı. Buna ek olarak Kıbrıs'ta Makarios Papandreou'dan bağımsız eylemlerde bulunmaya devam etti. Yaklaşık bir yıl sonra Papandreou iktidarı kaybetti ve sonraki hükümetler zamanında da Atina ve Lefkoşa ilişkilerindeki Enosis gerginliği artarak de-

vam etti. Ta ki 1974 yılında Albaylar Cuntası Makarios'u ortadan kaldırmak için bir darbe girişiminde bulununcaya kadar kadar hiçbir Yunan Hükümeti Makarios'u ortadan kaldıracak cesareti gösteremedi. Nitekim Cunta darbesi dahi bunu başaramayacaktı.

KAYNAKÇA

Arşivler

- The National Archives (TNA), Londra, İngiltere
- Foreign Office (FO)
- Minister of Defence (DEFE)
- Prime Minister's Office (PREM)
- War Office (WO)
- Kratiko Arheiou Kyprou, (KAK), Lefkoşa, Kıbrıs
- Papers Relating to the Foreign Relations of the United States (FRUS), United States Government Printing Office, Washington, 2000.
- Foreign Relations of the United States (FRUS), 1961-1963, (Ed. James E. Miller) Volume XIV; Cyprus; -Greece; Turkey.
- Foreign Relations of the United States (FRUS), 1964-1968, (Ed. James E. Miller) Volume XVI; Cyprus; -Greece; Turkey.
- UN Security Council Documents, UN.

Resmi Yayınlar

- Idrima Arhiepiskopou Makariou III, Apanda Arhiepiskopou Kyprou Makariou III, Tomos G', Ioanouariou-4 Martiou 1964, Lefkosia 1996.
- Idrima Arhiepiskopou Makariou III, Apanda Arhiepiskopou Kyprou Makariou III, Tomos Z', 5 Martiou 1964-31 Dekemvriou 1964, Lefkosia 1997.
- Petridis V. Pavlos, O Georgios Papandreou kai to Kypriako Zitima, 1954-1965 Dokumenta, Thessaloniki, University Studio Press, 1998.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt:28, I. Dönem, Toplantı 3, 11.3.1964.

Gazeteler (1959-1964)

- Avgi
- Eleftheria
- Ethniki
- Phileleftheria
- Makedonia
- To Vima
- Kathimerini
- Milliyet
- Hürriyet
- Ulus
- The New York Times
- The Globe and Mail
- The Manchester Guardian
- The Times

Telif Eserler

- AVEROFF Evangelos-Tossizza, *Lost Opportunities: The Cyprus Question, 1950-1963*, (Çev. Timothy Cullen and Susan kyriakidis) Aristide D. Caratzas Publishing, New York, 1986.
- DRUSIOTIS Makarios, *The First Partition*, Alfadi, Nicosia, 2008.
- ERİM Nihat, *Gördüğüm Bildiğim Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1975.
- HRISTODOULOU Miltiadis, *I Poreia mias Epohis: I Ellada, I Kypriaki Igesia kai to Kypriako Provlima*, Ekdoseis Floros, Athina, 1987.
- HART T. Parker *Two NATO Allies at the Threshold of War: Cyprus, A First-hand Account of Crises Management, 1965-1968*, Duke University Press, London, 1990.
- HRISTODOULOU Miltiadis, *I Poreia ton Ellinotourkikon Sheseon kai I Kipros*, Tomos A, Tipografikos Ekdotikos, Lefkosia, 1995.
- HITCHENS Christopher, *Cyprus*, Quartet Books, London, 1984.
- HAKKI Murat Metin, *Cyprus Selec Treaties&Documents (1878-2004) Volume I: Constitutional Issues*, Lulu Enterprises, Morrisville, 2004.
- KISSINGER Henry, *Years of Upheaval*, George Weidenfeld&Nicolson Press, London, 1982.
- KRANIDIOTIS Nikos, *Anohiroti Politeia: Kypros 1960-1974*, Tomos A, Ekdoseis Estia, Athina, 1985.
- KLERIDIS Glafkos, *I Katathesi mou*, Tomos II, Ekdoseis Alitheia, 1989, s.157
- MENELAOS Aleksandrakis, VIRON Theodoropoulos, EFSTATHİOS Lagakos, *To Kypriako 1950-1974: Mia Endoskopisi*, B Ekdosi, Ekdosi Elliniki Evroekdotiki, Athina, 1987.
- VANEZIS P.N., *Makarios Life and Leadership*, Aberlard-Schuman, London, 1979.
- VANEZIS P.N., *Cyprus Crime without Punishment*, Regal Printing, Hong Kong, 1978.
- GAROUFALIAS E. Petros, *Ellas kai Kypros*, Tragika Sfalmeta-Efkeries pou Hathikan (1964-1965), Ekdoseis Bergadi, Athina, 1982.
- MARKIDES, Diana Weston, *Cyprus 1957-1963 From Colonial Conflict to Constitutional Crisis, The key Role of the Municipal Issue*, Minneapolis: University of Minnesota, 2001.
- MAYES Stanley, *Makarios: A Biograpghy*, MacMillan Press, London, 1981.
- NICOLET Claude, *United States Policy Towards Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Bone of Contention*, Mannheim und Möhnsee: Bibliopolis, Germany, 2001.
- PAPADOPOULOU Eleftherios, *I Martiria mou enopion tis ad hoc Epitropis tis Kipriakis Voulis dia ton 'Fakelon Kiprou'*, Tomos A, Etos Ekdoseis, Lefkosia, 2010.
- PAPAGEORGIU Spyros, *Ta Krisima Dokoumenta tou Kypriakou (1959-1967)*, Tomos A, Ekdoseis K. Epifaniou, 2000.
- PETRIDIS V. Pavlos, *O Georgios Papandreou kai to Kypriako Zitima, 1954-1965 Dokoumenta*, Thessaloniki, University Studio Press, 1998.

- SONYEL Salahi, *Cyprus Destruction of a republic and its aftermath: British Documents 1960-1974*, Cyrep, Lefkoşa, 2003.
- SOULIOTI Stella, *Fettered Independence Cyprus: 1878-1964, Volume Two: The Documents*, Modern Greek Studies, University of Minnesota, 2006.
- WITTNER S. Lawrance, *American Intervention in Greece*, Columbia University Press, New York, 1982.
- VASILEIOU Georgos, *Mia Sinhroni Odisseia (Autoviografia)* Ekdoseis Papazisi, Athina, 2013.
- JOSEPH S. Joseph, *Cyprus: Ethnic Conflict and International Politics: From Independence to the Threshold of European Union*, MacMillan Press, 1999.